

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

MICHAL BOBEK

της 23ης Φεβρουαρίου 2021¹

Υπόθεση C-800/19

Mittelbayerischer Verlag KG

**κατά
SM**

[αίτηση του Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείου Βαρσοβίας, Πολωνία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Δικαστική συνεργασία σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις – Διεθνής δικαιοδοσία σε ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας – Κέντρο των συμφερόντων φυσικού προσώπου που ζητεί την προστασία δικαιωμάτων προσωπικότητας – Διαδικτυακή δημοσίευση – Τόπος επέλευσης του γεγονότος που προκαλεί τη ζημία»

I. Εισαγωγή

1. Πολωνός υπήκοος (στο εξής: ενάγων), ο οποίος υπήρξε κρατούμενος στο Άουσβιτς, ενήγαγε, ενώπιον των πολωνικών πολιτικών δικαστηρίων, γερμανική εφημερίδα διότι χρησιμοποίησε τη φράση «πολωνικό στρατόπεδο εξοντώσεως», σε άρθρο που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο, προκειμένου να αναφερθεί σε ναζιστικό στρατόπεδο εξοντώσεως το οποίο είχε κατασκευαστεί στο έδαφος της (τότε) κατεχόμενης Πολωνίας κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μολονότι το άρθρο παρέμεινε αναρτημένο στο διαδίκτυο για λίγες μόνον ώρες προτού διορθωθεί, ο ενάγων υποστηρίζει ότι η διαδικτυακή δημοσίευση προσέβαλε την εθνική του ταυτότητα και αξιοπρέπεια.

2. Έχουν τα πολωνικά δικαστήρια διεθνή δικαιοδοσία να επιληφθούν της συγκεκριμένης αγωγής; Στην κύρια δίκη, ο ενάγων δεν διεκδικεί απλώς την καταβολή αποζημιώσεως αλλά και την επιβολή άλλων μέτρων επανορθώσεως: ήτοι, την έκδοση δικαστικής αποφάσεως διά της οποίας θα απαγορευτεί στον συντάκτη οποιαδήποτε μελλοντική χρήση της φράσεως «πολωνικό στρατόπεδο εξοντώσεως» και τη δημοσίευση απολογητικής δηλώσεως.

3. Ως εκ τούτου, η υπό κρίση υπόθεση καλεί το Δικαστήριο να αποφασηθεί εκ νέου² τα κριτήρια καθορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας σε αγωγές που στηρίζονται στην προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα μέσω δημοσιεύσεων στο διαδίκτυο. Ωστόσο, στην υπό κρίση υπόθεση, τούτο συμβαίνει εντός ενός ιδιαίτερου πλαισίου: το πρόσωπο που επικαλείται

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

² Βλ. αποφάσεις της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685), και της 17ης Οκτωβρίου 2017, Bolagsupplysningen και Ilsjan (C-194/16, EU:C:2017:766).

προσβολή του δικαιώματός του στην προσωπικότητα δεν κατονομαζόταν στην επίμαχη δημοσίευση. Παρά ταύτα, κατά τα φαινόμενα, βάσει της νυν υφιστάμενης εθνικής νομολογίας, το δικαίωμα προσωπικότητας των Πολωνών υπηκόων περιλαμβάνει την προστασία της εθνικής τους ταυτότητας και της εθνικής τους αξιοπρέπειας καθώς και τον σεβασμό της αλήθειας σχετικά με την ιστορία του πολωνικού έθνους. Επίσης, σε υποθέσεις όπως η προκείμενη, έχει κριθεί ότι τα δικαιώματα προσωπικότητας των Πολωνών επιζώντων ναζιστικών στρατοπέδων εξοντώσεως θίγονται από τέτοιου είδους δηλώσεις.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

4. Οι αιτιολογικές σκέψεις 15 και 16 του κανονισμού (ΕΕ) 1215/2012³ αναφέρουν τα εξής:

«15. Οι κανόνες περί διεθνούς δικαιοδοσίας θα πρέπει να παρουσιάζουν υψηλό βαθμό προβλεψιμότητας και να βασίζονται στην αρχή της γενικής δωσιδικίας της κατοικίας του εναγομένου. Η δωσιδικία αυτή θα πρέπει να ισχύει πάντοτε, εκτός από μερικές συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου το επίδικο αντικείμενο ή η αυτονομία των διαδικών δικαιολογεί άλλο συνδετικό στοιχείο. [...]

16. Η δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου πρέπει να συμπληρωθεί από εναλλακτικές δωσιδικίες που θα ισχύουν λόγω του στενού συνδέσμου μεταξύ του δικαστηρίου και της διαφοράς ή για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Η ύπαρξη στενού συνδέσμου θα πρέπει να παρέχει ασφάλεια δικαίου και να αποφεύγεται το ενδεχόμενο ο εναγόμενος να ενάγεται ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους το οποίο δεν μπορούσε ευλόγως να προβλέψει. Αυτό το στοιχείο είναι σημαντικό, ιδίως σε διαφορές που αφορούν εξωσυμβατικές υποχρεώσεις οι οποίες απορρέουν από παραβιάσεις της ιδιωτικότητας και του δικαιώματος της προσωπικότητας, περιλαμβανομένης της δυσφήμισης.»

5. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1215/2012 ορίζει ότι: «Με την επιφύλαξη των διατάξεων του παρόντος κανονισμού, τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος κράτους μέλους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων αυτού του κράτους μέλους, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους».

6. Το άρθρο 5, παράγραφος 1, του ίδιου κανονισμού προβλέπει ότι: «Τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους σε κράτος μέλος μπορούν να εναχθούν ενώπιον των δικαστηρίων άλλου κράτους μέλους μόνο σύμφωνα με τους κανόνες που περιλαμβάνονται στα τμήματα 2 έως 7 του παρόντος κεφαλαίου».

7. Το άρθρο 7, το οποίο περιλαμβάνεται στο τμήμα 2 του κεφαλαίου II του ίδιου κανονισμού, το οποίο επιγράφεται «Ειδικές δικαιοδοσίες», ορίζει τα εξής:

«Πρόσωπο που έχει την κατοικία του σε κράτος μέλος μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος:

[...]

³ Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2012, L 351, σ. 1).

- (2) ως προς ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός.»

B. Το εθνικό δίκαιο

8. Όπως εκθέτει η Πολωνική Κυβέρνηση στις γραπτές παρατηρήσεις της, τα άρθρα 23 και 24 του πολωνικού αστικού κώδικα προστατεύουν ευρύ φάσμα δικαιωμάτων προσωπικότητας. Το άρθρο 23 περιέχει ενδεικτικό κατάλογο των πτυχών του δικαιώματος προσωπικότητας που μπορούν να τύχουν προστασίας δυνάμει της εν λόγω διατάξεως. Οι διατάξεις αυτές δεν αναφέρονται ρητώς στην εθνική ταυτότητα, στην εθνική αξιοπρέπεια ή στο δικαίωμα σεβασμού της αλήθειας σχετικά με την ιστορία του πολωνικού έθνους. Εντούτοις, η Πολωνική Κυβέρνηση παραθέτει πλήθος παραδειγμάτων από την εθνική νομολογία τα οποία επιβεβαιώνουν ότι οι τρεις αυτές πτυχές περιλαμβάνονται πλέον στο πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος προσωπικότητας που προβλέπεται από το άρθρο 23 του πολωνικού αστικού κώδικα, όπως αυτό ερμηνεύεται από τα πολωνικά δικαστήρια⁴.

9. Κατά την Πολωνική Κυβέρνηση, η προσβολή των δικαιωμάτων αυτών μπορεί να λάβει χώρα τόσο μέσω ατομικών επιθέσεων όσο και μέσω δηλώσεων που αφορούν ευρύτερες ομάδες προσώπων, συμπεριλαμβανομένου του έθνους στο σύνολό του. Προκειμένου να ασκηθεί αγωγή στηριζόμενη σε τέτοιου είδους δηλώσεις, ο ενάγων οφείλει να αποδείξει ότι θίγεται προσωπικά από την επίμαχη δήλωση. Η επίπτωση αυτή στους ιδιώτες έχει επιβεβαιωθεί, ιδίως, στις περιπτώσεις πρώην κρατουμένων των ναζιστικών στρατοπέδων εξοντώσεως, οι οποίοι δύνανται να επικαλεστούν προσβολή του δικαιώματος τους στην προσωπικότητα έναντι χαρακτηρισμών των εν λόγω στρατοπέδων με τη χρήση του επιθέτου «πολωνικό». Κατά την εθνική νομολογία, η χρήση του συγκεκριμένου επιθέτου μεταθέτει την ενοχή για αυτή καθεαυτήν την ύπαρξη των στρατοπέδων εξοντώσεως σε ένα σύνολο προσώπων τα οποία υπήρξαν τα ίδια κρατούμενοι στα στρατόπεδα αυτά, υπονοώντας έτσι ότι, στην πραγματικότητα, τα θύματα ήταν οι θύτες.

10. Συνεπώς, όπως επιβεβαιώνεται, ουσιαστικά, από το αιτούν δικαστήριο με την παράθεση του σκεπτικού του για την υποβολή της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως⁵, σύμφωνα με την εθνική νομολογία, στο δικαίωμα προσωπικότητας των Πολωνών υπηκόων συμπεριλαμβάνεται η προστασία της εθνικής τους ταυτότητας και της εθνικής τους αξιοπρέπειας καθώς και το δικαίωμα σεβασμού της αλήθειας σχετικά με την ιστορία του πολωνικού έθνους. Συναφώς, γίνεται δεκτό ότι τα δικαιώματα των Πολωνών επιζώντων από τα ναζιστικά στρατόπεδα εξοντώσεως θίγονται από ανακριβείς δηλώσεις σχετικά με τα στρατόπεδα αυτά. Σε υποθέσεις όπως αυτή της κύριας δίκης, οι εν λόγω επιζώντες θεωρείται ότι έχουν το δικαίωμα ασκήσεως αγωγής βάσει της εθνικής νομοθεσίας.

⁴ Η Πολωνική Κυβέρνηση παραπέμπει, μεταξύ άλλων, στις αποφάσεις του Sąd Okręgowy w Olsztynie (περιφερειακού δικαστηρίου Olsztyn, Πολωνία) της 24ης Φεβρουαρίου 2015, υπόθεση I C 726/13, του Sąd Apelacyjny w Białymstoku (εφετείου Białystok, Πολωνία) της 30ής Σεπτεμβρίου 2015, υπόθεση I ACa 403/15, του Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείου Βαρσοβίας, Πολωνία) της 31ης Μαρτίου 2016, υπόθεση I ACa 971/15, του Sąd Apelacyjny w Krakowie (εφετείου Κρακοβίας, Πολωνία) της 22ας Δεκεμβρίου 2016, υπόθεση I ACa 1080/16 και του Sąd Okręgowy w Krakowie (περιφερειακού δικαστηρίου Κρακοβίας, Πολωνία) της 28ης Δεκεμβρίου 2018, υπόθεση I C 2007/13.

⁵ Το αιτούν δικαστήριο μνημονεύει περαιτέρω, συναφώς, την απόφαση του Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείου Βαρσοβίας) της 9ης Σεπτεμβρίου 2019, υπόθεση I ACz 509/19, η οποία εκδόθηκε σε παρόμοια υπόθεση κατά άλλης γερμανικής εταιρίας.

III. Τα πραγματικά περιστατικά, η διαδικασία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και τα προδικαστικά ερωτήματα

11. Ο ενάγων της κύριας δίκης είναι Πολωνός υπήκοος που κατοικεί στη Βαρσοβία. Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ήταν κρατούμενος στο Άουσβιτς. Σήμερα πλέον συμμετέχει σε δράσεις που σκοπούν στη διατήρηση της μνήμης των θυμάτων των εγκλημάτων που διέπραξε η ναζιστική Γερμανία εις βάρος Πολωνών υπηκόων κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Στις δράσεις αυτές συγκαταλέγεται, μεταξύ άλλων, η συμμετοχή σε συναντήσεις εκπαιδευτικού σκοπού.

12. Η εναγομένη της κύριας δίκης, Mittelbayerischer Verlag KG, είναι νομικό πρόσωπο το οποίο εδρεύει στο Regensburg (Γερμανία). Εκδίδει, στη γερμανική γλώσσα, μια τοπική διαδικτυακή εφημερίδα στην ιστοσελίδα www.mittelbayerische.de, η οποία, ασφαλώς, είναι επίσης προσβάσιμη από άλλες χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Πολωνίας.

13. Στις 15 Απριλίου 2017, δημοσιεύθηκε στην εν λόγω ιστοσελίδα ένα άρθρο με τίτλο «Ein Kämpfer und sein Zweites Leben» («Ένας μαχητής και η δεύτερη ζωή του»). Το εν λόγω δημοσίευμα περιγράφει τα βιώματα του Israel Offman, ενός Εβραίου επιζώντα του ολοκαυτώματος που γεννήθηκε στην Czestochowa (Πολωνία). Υπήρξε κρατούμενος στα στρατόπεδα του Bliżyn και του Auschwitz-Birkenau, του Sachsenhausen και του Dachau και εργάστηκε σε καταναγκαστικά έργα στο Leonberg και στο Plattling. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο εγκαταστάθηκε τελικώς μόνιμα στη Γερμανία. Το άρθρο ξεκινά με μια αφήγηση σχετικά με το πώς, το 1961, μετά τη γέννηση του τρίτου τέκνου του I. Offman, ενός κοριτσιού, ένας ληξιαρχος της Niederbayern (Κάτω Βαυαρία, Γερμανία) αρνήθηκε να καταχωρίσει το όνομα Faya που είχαν επιλέξει οι γονείς για την κόρη τους. Ο ληξιαρχος ισχυρίστηκε ότι το όνομα αυτό ήταν πολύ ξενικό και δεν μπορούσε να προφερθεί στη γερμανική γλώσσα. Το άρθρο διευκρινίζει ότι οι γονείς ήθελαν να ονομάσουν την κόρη τους Faya διότι αυτό ήταν το όνομα της αδελφής του I. Offman, η οποία, κατά το αρχικό κείμενο του άρθρου, «δολοφονήθηκε στο πολωνικό στρατόπεδο εξοντώσεως της Treblinka».

14. Όπως επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο, αποτελεί αδιαμφισβήτητο ιστορικό γεγονός ότι το στρατόπεδο της Treblinka ήταν στρατόπεδο εξοντώσεως της ναζιστικής Γερμανίας το οποίο είχε κατασκευαστεί στο έδαφος της κατεχόμενης Πολωνίας κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

15. Από τη διάταξη περί παραπομπής συνάγεται ότι η αρχική φράση «πολωνικό στρατόπεδο εξοντώσεως της Treblinka» παρέμεινε δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα για λίγες μόνον ώρες, κατά τα φαινόμενα από τις 05:00 της 15ης Απριλίου 2017, όταν δημοσιεύθηκε διαδικτυακά ολόκληρο το άρθρο, μέχρι περίπου τις 13:40 της ίδιας ημέρας, όταν, κατόπιν παρεμβάσεως του πολωνικού προξενείου στο Μόναχο (Γερμανία) μέσω μηνύματος ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, η επίμαχη φράση αντικαταστάθηκε ως ακολούθως: «δολοφονήθηκε από τους ναζί στο γερμανικό ναζιστικό στρατόπεδο εξοντώσεως της Treblinka στην κατεχόμενη Πολωνία». Στο άρθρο προστέθηκε υποσημείωση που εκθέτει σύντομα ότι αρχικώς είχε χρησιμοποιηθεί στο κείμενο η φράση «πολωνικό στρατόπεδο εξοντώσεως της Treblinka», αλλά εν συνεχεία διορθώθηκε.

16. Στις 27 Νοεμβρίου 2017, ο ενάγων άσκησε αγωγή ενώπιον του Sąd Okręgowy w Warszawie (πρωτοδικείου Βαρσοβίας, Πολωνία). Με την αγωγή του προσκόμισε εκτυπωμένο αντίγραφο του διορθωμένου κειμένου της επίμαχης δημοσιεύσεως. Δεν αποσαφηνίζει τις περιστάσεις υπό τις

οποίες περιήλθε εις γνώση του η δημοσίευση. Ο ενάγων ζητεί την προστασία του δικαιώματός του στην προσωπικότητα, ιδίως της εθνικής του ταυτότητας και της εθνικής του αξιοπρέπειας, μέσω:

- της απαγόρευσης στην εναγομένη να διαδίδει, καθ' οιονδήποτε τρόπο, τις φράσεις «πολωνικό στρατόπεδο εξοντώσεως» ή «πολωνικό στρατόπεδο συγκέντρωσης», στη γερμανική ή οποιαδήποτε άλλη γλώσσα, όσον αφορά τα γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης που βρίσκονταν στο έδαφος της κατεχόμενης Πολωνίας κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου·
- της εντολής προς την εναγομένη να δημοσιεύσει στην ιστοσελίδα της δήλωση με περιεχόμενο το οποίο προσδιορίζεται στην αγωγή και με την οποία ζητεί συγνώμη από τον ενάγοντα για την προσβολή των δικαιωμάτων του στην προσωπικότητα με την επίμαχη διαδικτυακή δημοσίευση, η οποία υπαινίσσεται ότι Πολωνοί υπήκοοι κατασκεύασαν και διαχειρίζονταν το στρατόπεδο εξοντώσεως της Treblinka·
- της εντολής προς την εναγομένη να καταβάλει το ποσό των 50 000 πολωνικών ζλότι (PLN) υπέρ της Polski Związek Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych (Πολωνικής Ένωσης Πρώην Πολιτικών Κρατουμένων σε Ναζιστικές Φυλακές και Στρατόπεδα Συγκέντρωσης).

17. Προκειμένου να θεμελιώσει τη διεθνή δικαιοδοσία των πολωνικών δικαστηρίων, ο ενάγων επικαλέστηκε την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση eDate⁶. Η εναγομένη υπέβαλε αίτημα απορρίψεως της αγωγής λόγω ελλείψεως δικαιοδοσίας των πολωνικών δικαστηρίων. Υπογράμμισε ότι, σε αντίθεση με την κατάσταση που ίσχυε στην υπόθεση eDate, το διαδικτυακό άρθρο που έδωσε λαβή για την αγωγή δεν αφορούσε άμεσα τον ενάγοντα. Η εναγομένη επισημαίνει επίσης τον τοπικό χαρακτήρα της ίδιας και του αναγνωστικού της κοινού, καθόσον η θεματολογία της καλύπτει το Oberpfalz (Ανω Παλατινάτο, Βαυαρία, Γερμανία) και εστιάζει, κατά κύριο λόγο, σε τοπικά νέα. Για παράδειγμα, η επικεφαλίδα «Η Γερμανία και ο κόσμος» βρίσκεται μόλις στην τέταρτη θέση του καταλόγου επιλογών της ιστοσελίδας. Η εναγομένη υπογράμμισε επίσης ότι η ιστοσελίδα είναι διαθέσιμη αποκλειστικά και μόνο στη γερμανική γλώσσα.

18. Με διάταξη της 5ης Απριλίου 2019, το Sąd Okręgowy w Warszawie (πρωτοδικείο Βαρσοβίας) απέρριψε το αίτημα της εναγομένης για απόρριψη της αγωγής. Το εν λόγω δικαστήριο έκρινε ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012. Τονίζει ότι, μεταξύ 15ης Απριλίου 2017 και 29ης Νοεμβρίου 2018, υπήρξαν περισσότερες από 32 000 επισκέψεις από την Πολωνία στην ιστοσελίδα της εναγομένης. Η Πολωνία κατατάσσεται 14η μεταξύ των 25 χωρών από τις οποίες προέρχονται οι επισκέπτες της ιστοσελίδας. Ως εκ τούτου, η εναγομένη μπορούσε να προβλέψει ότι η δημοσίευση θα έφθανε και σε αναγνώστες από άλλες χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Πολωνίας. Μπορούσε επίσης να προβλέψει ότι η διαδικτυακή δημοσίευση άρθρου που περιέχει τη φράση «πολωνικά στρατόπεδα εξοντώσεως» θα γινόταν ενδεχομένως αντιληπτή από τους Πολωνούς αναγνώστες. Λαμβανομένου υπόψη ότι το επίμαχο άρθρο ήταν διαθέσιμο διαδικτυακά στην Πολωνία και δεδομένου του περιεχομένου του, η Πολωνία μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά τον τόπο στον οποίο επήλθε η τυχόν προσβολή του δικαιώματός στην προσωπικότητα.

19. Στις 25 Απριλίου 2019, η εναγομένη άσκησε έφεση κατά της πρωτόδικης αποφάσεως ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείου Βαρσοβίας, Πολωνία). Η εναγομένη διατείνεται ότι το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012 εφαρμόστηκε

⁶ Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685).

εσφαλμένα και υποστηρίζει ότι δεν ήταν ευλόγως εφικτό να προβλέψει ότι θα εναχθεί στην Πολωνία. Η εναγομένη υποστηρίζει ότι, σε περίπτωση που το περιεχόμενο του άρθρου αφορά πρόσωπο διαφορετικό από τον ενάγοντα ή δεν αφορά κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο, είναι αντικειμενικώς αδύνατο για τον εναγόμενο να προβλέψει το δικαστήριο ενώπιον του οποίου ενδέχεται να εναχθεί. Η εναγομένη υπογραμμίζει ότι το περιεχόμενο του επίμαχου άρθρου είναι τόσο απομακρυσμένο από την Πολωνία ώστε να αποκλείεται αντικειμενικώς κάθε εύλογη δυνατότητα να προβλεφθεί το ενδεχόμενο κινήσεως ένδικης διαδικασίας στην Πολωνία.

20. Με μη οριστική απόφαση, το Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείο Βαρσοβίας) ζήτησε από τον πληρεξούσιο δικηγόρο του ενάγοντος να εκθέσει λεπτομερέστερα τα πραγματικά περιστατικά επί των οποίων θεμελιωνόταν η αγωγή. Ο ενάγων κλήθηκε επίσης να δηλώσει αν γνωρίζει τη γερμανική γλώσσα καθώς και πότε (πριν ή μετά τη διόρθωση της επίμαχης φράσεως) και πώς (απευθείας από το διαδίκτυο ή μέσω τρίτων) έλαβε γνώση της δημοσιεύσεως. Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει ότι οι ερωτήσεις αυτές παρέμειναν αναπάντητες.

21. Το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς το αν η κατά τις αιτιολογικές σκέψεις 15 και 16 του κανονισμού 1215/2012 απαίτηση εύλογης προβλεψιμότητας της δωσιδικίας καταλαμβάνει περιπτώσεις όπως αυτή της κύριας δίκης. Το εν λόγω δικαστήριο δέχεται ότι η φράση «πολωνικό στρατόπεδο εξοντώσεως» είναι πιθανό να προκαλέσει αρνητικές αντιδράσεις στην Πολωνία. Ενδέχεται να δημιουργήσει σε ορισμένους αναγνώστες την εσφαλμένη εντύπωση ότι τα στρατόπεδα εξοντώσεως κατασκευάστηκαν από Πολωνούς υπηκόους και ότι αυτοί ευθύνονταν για τα εγκλήματα που τελέστηκαν σε αυτά, προσβάλλοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τους Πολωνούς υπηκόους που υπήρξαν οι ίδιοι κρατούμενοι σε στρατόπεδα εξοντώσεως ή οι συγγενείς των οποίων δολοφονήθηκαν από τις ναζιστικές δυνάμεις κατοχής κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται επίσης αν οι ιδιαίτερες περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως μπορούν να οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι η εναγομένη μπορούσε ευλόγως να προβλέψει ότι, όσον αφορά το επίμαχο άρθρο, θα μπορούσε να ασκηθεί εις βάρος της αγωγή ενώπιον των πολωνικών δικαστηρίων με αντικείμενο την προστασία του δικαιώματος στην προσωπικότητα, παρά το γεγονός ότι ο ενάγων δεν περιγραφόταν, ούτε άμεσα ούτε έμμεσα, στο κείμενο του άρθρου.

22. Υπ' αυτές τις συνθήκες, το Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείο Βαρσοβίας) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 7, σημείο 2, του [κανονισμού 1215/2012] την έννοια ότι η δικαιοδοσία που βασίζεται στη δωσιδικία του κέντρου των συμφερόντων έχει εφαρμογή σε υπόθεση αγωγής φυσικού προσώπου για την προστασία του δικαιώματός του στην προσωπικότητα, στην περίπτωση κατά την οποία το διαδικτυακό δημοσίευμα από το οποίο φέρεται ότι απορρέει η προσβολή του εν λόγω δικαιώματος δεν περιέχει πληροφορίες που αφορούν άμεσα ή έμμεσα το συγκεκριμένο φυσικό πρόσωπο, αλλά περιλαμβάνει πληροφορίες ή ισχυρισμούς που υπαινίσσονται τη διάπραξη καταδικαστέων ενεργειών εκ μέρους κοινότητας στην οποία ανήκει ο ενάγων (εν προκειμένω: του έθνους), γεγονός από το οποίο απορρέει, κατά τον ενάγοντα, η προσβολή του δικαιώματός του στην προσωπικότητα;

- 2) Στην περίπτωση προστασίας του δικαιώματος στην προσωπικότητα από περιουσιακή και μη ζημία λόγω προσβολών μέσω του διαδικτύου, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εκτίμηση των βάσεων δικαιοδοσίας που προσδιορίζονται στο άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού [1215/2012], δηλαδή στο πλαίσιο της εκτίμησης εάν το εθνικό δικαστήριο αποτελεί το δικαστήριο του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός, τα εξής στοιχεία:
- το ενδιαφερόμενο κοινό στο οποίο απευθύνεται, κατ' αρχήν, ο ιστότοπος στον οποίο διαπράχθηκε η παράβαση,
 - η γλώσσα στην οποία έχουν συνταχθεί ο ιστότοπος και το επίμαχο δημοσίευμα,
 - το χρονικό διάστημα κατά τη διάρκεια του οποίου οι επίμαχες πληροφορίες παρέμειναν αναρτημένες στο διαδίκτυο και προσβάσιμες στο κοινό,
 - οι ιδιαίτερες περιστάσεις του ενάγοντος, όπως τα βιώματά του κατά τον πόλεμο και η τρέχουσα κοινωνική του δραστηριότητα, που προβάλλονται στην υπό εξέταση υπόθεση ως δικαιολογητική βάση ειδικού δικαιώματός του να αντιταχθεί δικαστικώς στη διάδοση ισχυρισμών κατά συγκεκριμένης κοινότητας, της οποίας ο ενάγων είναι μέλος;»

23. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν ο ενάγων, η εναγομένη, η Πολωνική Κυβέρνηση καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

IV. Ανάλυση

24. Οι παρούσες προτάσεις είναι διαρθρωμένες ως ακολούθως. Θα ξεκινήσω υπενθυμίζοντας το ισχύον (νομολογιακώς διαμορφωμένο) νομικό καθεστώς όσον αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία για φερόμενες προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας ορισμένου προσώπου δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012 (υπό Α). Ακολούθως, θα στρωφώ στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της υπό κρίση υποθέσεως (υπό Β). Στη συνέχεια, θα εξηγήσω για ποιον λόγο το κατά πόσον κατονομάζεται συγκεκριμένο πρόσωπο δεν συνιστά καθοριστικό κριτήριο προκειμένου να κριθεί αν έχει επέλθει ζημία στο πλαίσιο συγκεκριμένης δωσιδικίας (υπό Γ). Εν συνεχεία, θα στρωφώ στο ζήτημα της προβλεψιμότητας του δικαστηρίου του forum (υπό Δ). Τέλος, καταλήγω επισημαίνοντας ότι, καίτοι το δίκαιο της Ένωσης, υπό την παρούσα μορφή του, είναι όντως αρκετά επιεικές όσον αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία σε περιπτώσεις προσβολής της υπολήψεως ενός προσώπου μέσω διαδικτύου, εντούτοις, υπάρχουν ορισμένοι περιορισμοί όσον αφορά την ουσία των αξιώσεων αυτών, τους οποίους οφείλει να σέβεται ο εθνικός δικαστής (υπό Ε).

Α. Τα δύο είδη διεθνούς δικαιοδοσίας, βάσει του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012, όσον αφορά τη διαδικτυακή προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα

25. Η νομολογία του Δικαστηρίου επί του νυν άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012 εστίαζε ανέκαθεν στην ανάγκη διατηρήσεως της δυνατότητας υπάρξεως διεθνούς δικαιοδοσίας για τις αξιώσεις αποζημιώσεως των φερομένων ως ζημιωθέντων. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως ερμηνεύσει την εν λόγω διάταξη υπό την έννοια ότι αναφέρεται τόσο στον τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός όσο και στον τόπο επελεύσεως της

ζημίας⁷.

26. Ως προς τις προσβολές του δικαιώματος στην προσωπικότητα, το μέρος της διατάξεως που παραπέμπει στον «τόπο όπου συνέβη [...] το ζημιογόνο γεγονός» διαμόρφωσε σταδιακά δύο διαφορετικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας.

27. Στην υπόθεση Shevill, η οποία αφορά τα *έντυπα* δημοσιεύματα, το Δικαστήριο συνέδεσε τον τόπο αυτό με οποιοδήποτε κράτος μέλος «εντός του οποίου κυκλοφόρησε το [φερόμενο ως ζημιογόνο] δημοσίευμα και, κατά τους ισχυρισμούς του ζημιωθέντος, προσβλήθηκε η υπόληψή του», με τα δικαστήρια του εν λόγω κράτους μέλους να έχουν διεθνή δικαιοδοσία «μόνον για την ηθική βλάβη που υπέστη ο παθών [...] εντός του κράτους του δικάζοντος δικαστηρίου»⁸.

28. Συνεπεία τούτου προέκυψε η αποκαλούμενη «μωσαϊκή προσέγγιση»⁹. Η συγκεκριμένη προσέγγιση στηρίζεται στην παραδοχή ότι η φερόμενη ως δυσφημιστική δημοσίευση παράγει «τα ζημιογόνα αποτελέσματά της έναντι του ζημιωθέντος» σε όλους τους τόπους «όπου κυκλοφόρησε το δημοσίευμα, εφόσον ο παθών είναι εκεί γνωστός» και, συνεπώς, τα δικαστήρια αυτών των κρατών μελών «είναι εξ εδαφικής απόψεως τ[α] πλέον κατάλληλ[α] να αξιολογή[ουν] τη γενομένη εντός του κράτους αυτού δυσφήμιση και να προσδιορί[ουν] την έκταση της αντίστοιχης βλάβης»¹⁰.

29. Με την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση eDate, τα πορίσματα της αποφάσεως Shevill «μεταφέρθηκαν» στο διαδίκτυο. Πράγματι, στην απόφαση eDate, το Δικαστήριο αναγνώρισε τις «δυσχέρειες που παρουσιάζει η εφαρμογή, στο πλαίσιο του διαδικτύου, του εν λόγω κριτηρίου της επέλευσης της ζημίας το οποίο έθεσε η προπαρατεθείσα απόφαση Shevill» και «τη σοβαρότητα της βλάβης που μπορεί να υποστεί ο φορέας δικαιώματος της προσωπικότητας, ο οποίος παρατηρεί ότι η πληροφορία που θίγει το εν λόγω δικαίωμά του είναι διαθέσιμη σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη»¹¹. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο αποφάσισε να προσαρμόσει την ερμηνεία του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012, «ώστε να καθίσταται δυνατό σε εκείνον που υφίσταται προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητάς του μέσω διαδικτύου να προσφεύγει, αναλόγως του τόπου επέλευσης της βλάβης που προκλήθηκε στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης λόγω της επίμαχης προσβολής, σε δικαστήριο αρμόδιο να επιδικάσει χρηματική ικανοποίηση για το σύνολο της εν λόγω ζημίας»¹².

30. Έτσι γεννήθηκε η δωσιδικία του «κέντρου των συμφερόντων». Το Δικαστήριο επισήμανε ότι «η επίδραση ενός δημοσιεύματος του διαδικτύου μπορεί να εκτιμηθεί καλύτερα από το δικαστήριο του τόπου όπου το φερόμενο θύμα έχει το κέντρο των συμφερόντων του [...]»¹³.

31. Ωστόσο, ακόμη πιο σημαντικό είναι ότι η προσέγγιση της αποφάσεως eDate με βάση το κέντρο συμφερόντων δεν αντικατέστησε τη «μωσαϊκή προσέγγιση» της αποφάσεως Shevill, όσον αφορά τα διαδικτυακά δημοσιεύματα. Αντιθέτως, *προστέθηκε* σε αυτήν, ως *εναλλακτική* προσέγγιση. Κατά συνέπεια, το θύμα της φερόμενης διαδικτυακής προσβολής του δικαιώματος στην προσωπικότητα δύναται να επιλέξει να αποταθεί είτε (i) στο δικαστήριο του κράτους

⁷ Αρχής γενομένης με την απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 1976, Bier (21/76, EU:C:1976:166, σκέψη 19).

⁸ Απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, Shevill κ.λπ. (C-68/93, EU:C:1995:61, σκέψη 33).

⁹ Βλ., λεπτομερώς, προτάσεις μου στην υπόθεση Bolagsupplysningen και Ilsjan (C-194/16, EU:C:2017:554, σημείο 28 με περαιτέρω παραπομπές).

¹⁰ Απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, Shevill κ.λπ. (C-68/93, EU:C:1995:61, σκέψεις 28 έως 31).

¹¹ Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 47).

¹² Όπ.π. (σκέψη 48). Η υπογράμμισή δική μου.

¹³ Όπ.π.

μέλους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του για το σύνολο της επελθούσας ζημίας, είτε (ii) στα δικαστήρια ενός ή περισσότερων κρατών μελών για το μέρος της εκεί επελθούσας ζημίας¹⁴.

32. Με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Bolagsupplysningen¹⁵, αποπειράθηκα να πείσω το Δικαστήριο ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση δεν είναι κατάλληλη. Πέραν των σημαντικών πρακτικών προβλημάτων που δημιουργεί η επέκταση της μωσαϊκής προσεγγίσεως στις διαδικτυακές δημοσιεύσεις, η συγκεκριμένη επιλογή δεν δικαιολογείται από κανένα εκ των επιχειρημάτων αρχής που προβάλλονται προς στήριξή της. Συγκεκριμένα, ουδόλως βελτιώνει τη θέση οποιουδήποτε από τους διαδίκους –εκτός από τις περιπτώσεις παρενοχλήσεως– αλλά, αντιθέτως, μειώνει δραστικά ή και εξαλείφει ολοσχερώς τις πιθανότητες που έχει ο εναγόμενος να προβλέψει τον τόπο στον οποίο ενδέχεται να εναχθεί.

33. Με την απόφασή του στην υπόθεση Bolagsupplysningen, το Δικαστήριο αποφάσισε να διατηρήσει τη διττή αυτή προσέγγιση¹⁶. Ταυτόχρονα, όμως, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι μόνον τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο έχει το κέντρο των συμφερόντων του ο ενάγων μπορούν να επιληφθούν αγωγών με αντικείμενο τη διόρθωση ή διαγραφή του φερόμενου ως ζημιογόνου διαδικτυακού περιεχομένου. Πράγματι, η αξίωση αυτή, ως «μία και αδιαίρετη» μπορεί να αχθεί μόνον «ενώπιον δικαστηρίου το οποίο έχει διεθνή δικαιοδοσία να επιληφθεί συνολικώς του αιτήματος αποκαταστάσεως της ζημίας»¹⁷.

34. Ως εκ τούτου, φαίνεται ότι, σύμφωνα με την απόφαση Bolagsupplysningen, τα δικαστήρια που διαθέτουν περιορισμένη «μωσαϊκή» διεθνή δικαιοδοσία μπορούν να απονείμουν «διαιρετές» μόνον επανορθώσεις, ενώ τα δικαστήρια που διαθέτουν την πλήρη διεθνή δικαιοδοσία του «κέντρου των συμφερόντων» μπορούν να απονείμουν τόσο «διαιρετές» όσο και «αδιαίρετες» επανορθώσεις¹⁸.

35. Το Δικαστήριο δεν αποσαφήνισε ειδικώς ποια συγκεκριμένα είδη επανορθωτικών μέτρων εμπίπτουν σε καθεμιά από αυτές τις κατηγορίες. Υποθέτω ωστόσο ότι «διαιρετό» επανορθωτικό μέτρο συνιστά, κυρίως, η χρηματική αποζημίωση (και, ενδεχομένως, άλλες επανορθώσεις οι οποίες δύνανται να επιμεριστούν στις διάφορες δωσιδικίες), ενώ «αδιαίρετα» επανορθωτικά μέτρα είναι όλα εκείνα τα οποία στην πράξη μπορούν να ληφθούν και να εκτελεστούν μία μόνο φορά, καθόσον μετά την εκτέλεσή τους παράγουν έννομα αποτελέσματα παντού (διόρθωση ή διαγραφή των πληροφοριών).

36. Τέλος, η μέχρι τούδε νομολογία παραμένει αρκετά ασαφής ως προς τις ακριβείς προϋποθέσεις που πρέπει να ισχύουν προκειμένου να εφαρμοστεί είτε η «μωσαϊκή» διεθνής δικαιοδοσία είτε η διεθνής δικαιοδοσία του «κέντρου των συμφερόντων». Αφενός, για τη «μωσαϊκή» διεθνή δικαιοδοσία, η νομολογία του Δικαστηρίου μνημονεύει δύο απαιτήσεις: το επίμαχο περιεχόμενο πρέπει να έχει κυκλοφορήσει στο επίμαχο κράτος μέλος και το δικαίωμα

¹⁴ Όπ.π. (σκέψη 52).

¹⁵ Προτάσεις μου στην υπόθεση Bolagsupplysningen και Ilsjan (C-194/16, EU:C:2017:554).

¹⁶ Απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2017, Bolagsupplysningen και Ilsjan (C-194/16, EU:C:2017:766, σκέψη 47).

¹⁷ Όπ.π. (σκέψη 48).

¹⁸ Πέραν, ασφαλώς, της «πλήρους» δωσιδικίας όσον αφορά το σύνολο των επανορθωτικών μέτρων, η οποία είναι πάντοτε διαθέσιμη στον τόπο κατοικίας του εναγομένου δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1215/2012 –βλ., επίσης, απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψεις 42 έως 43).

στην προσωπικότητα του ενάγοντος πρέπει να έχει δυνητικά θιγεί σε αυτό το κράτος μέλος¹⁹. Από την άλλη, η δικαιοδοσία του «κέντρου των συμφερόντων» είναι σαφές ότι έχει περισσότερες απαιτήσεις. Ωστόσο, λόγω, ενδεχομένως, του γεγονότος ότι εφαρμόστηκε και επιβεβαιώθηκε σε υποθέσεις όπου η ύπαρξη *ιδιαιτέρως στενού συνδέσμου* μεταξύ της διαφοράς και των δικαστηρίων του τόπου όπου επήλθε η ζημία²⁰ οδήγησε, κατ' ουσίαν, στην ταύτιση του «κέντρου των συμφερόντων του ζημιωθέντος» με την κατοικία του ζημιωθέντος²¹, η νομολογία δεν παρέχει πολύ λεπτομερή κριτήρια όσον αφορά συγκεκριμένους παράγοντες ή άλλα στοιχεία τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη.

B. Τα ιδιαίτερα στοιχεία της υπό κρίση υποθέσεως

37. Εντός αυτού ακριβώς του νομικού πλαισίου, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, πρώτον, αν υπάρχει κέντρο συμφερόντων για τους ενάγοντες που δεν *προσδιορίζονται ατομικά* από την επίμαχη δημοσίευση. Προτιμώ να χρησιμοποιώ αυτή την έκφραση παρά τη διατύπωση που χρησιμοποιεί το αιτούν δικαστήριο, κατά την οποία «το διαδικτυακό δημοσίευμα [...] δεν περιέχει πληροφορίες που αφορούν άμεσα ή έμμεσα το συγκεκριμένο φυσικό πρόσωπο». Το ζήτημα αν ο ενάγων *προσδιορίζεται ατομικά* ή όχι σε ένα δημοσίευμα, είτε (i) κατονομαζόμενος είτε (ii) μέσω της αναφοράς μοναδικών προσωπικών του χαρακτηριστικών ή περιστάσεων²², αποτελεί μια μάλλον αντικειμενική πραγματική εκτίμηση. Ο βαθμός στον οποίον οι δημοσιευθείσες πληροφορίες *συνδέονται* με συγκεκριμένο φυσικό πρόσωπο αποτελεί ζήτημα (μιας αρκετά υποκειμενικής) κλιμακωτής εκτιμήσεως, η οποία περιλαμβάνει ήδη στοιχεία αξιολογήσεως των παρεχόμενων πληροφοριών και η οποία σύντομα υπεισέρχεται στην αξιολόγηση της ουσίας της υποθέσεως, δηλαδή στον βαθμό κατά τον οποίο έχει όντως θιγεί το εν λόγω πρόσωπο²³.

38. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται σχετικά με τα κρίσιμα στοιχεία που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εκτίμηση του ζητήματος αν συντρέχουν επαρκή συνδετικά στοιχεία για την αναγνώριση διεθνούς δικαιοδοσίας βάσει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012.

39. Λαμβανομένης υπόψη της φύσεως των επανορθώσεων που επιδιώκονται, το αιτούν δικαστήριο ερωτά ειδικώς σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία του «κέντρου των συμφερόντων». Πράγματι, ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου²⁴, ο ενάγων ζητεί τη λήψη τριών διαφορετικών επανορθωτικών μέτρων: την καταβολή χρηματικής αποζημιώσεως, την απαγόρευση οποιασδήποτε μελλοντικής χρήσεως του επίμαχου όρου από την εναγομένη και μια δημόσια απολογητική δήλωση που να απευθύνεται στον ενάγοντα. Ουδόλως διευκρινίζεται αν η ζητούμενη χρηματική αποζημίωση αντικατοπτρίζει το σύνολο της φερόμενης ζημίας ή απλώς τη ζημία που επήλθε εντός της δωσιδικίας των πολωνικών δικαστηρίων. Ωστόσο, και εν πάση

¹⁹ Βλ. αποφάσεις της 7ης Μαρτίου 1995, Shevill κ.λπ. (C-68/93, EU:C:1995:61, σκέψεις 30 και 33), της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 51), και της 17ης Οκτωβρίου 2017, Bolagsupplysningen και Ilsjan (C-194/16, EU:C:2017:766, σκέψη 47). Βλ., επίσης, στο πλαίσιο προσβολών των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2015, Hejduk (C-441/13, EU:C:2015:28, σκέψη 34).

²⁰ Απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2017, Bolagsupplysningen και Ilsjan (C-194/16, EU:C:2017:766, σκέψη 26 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

²¹ Όπ.π. (σκέψη 33).

²² Για να δώσω ένα παράδειγμα: μικρή σημασία έχει αν μια διαδικτυακή δημοσίευση η οποία ενδεχομένως περιέχει δυσμενή σχόλια για ένα πρόσωπο αναφέρεται (i) στον Michal Bobek ή (ii) στον τρελό Τσέχο που υπηρετεί τώρα ως Γενικός Εισαγγελέας στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, είναι βέβαιον ότι ο συντάκτης των παρούσων προτάσεων *προσδιορίζεται ατομικά*, ακόμη και αν στη δεύτερη υποθετική περίπτωση δεν κατονομάζεται (άμεσα).

²³ Το τελευταίο αυτό γεγονός επιβεβαιώνεται από την προαναφερθείσα εθνική νομολογία (σημεία 8 και 10 των παρούσων προτάσεων), η οποία, κατά τα φαινόμενα, δημιουργεί νόμιμο τεκμήριο ή μάλλον ένα πλάσμα δικαίου περί του ότι συγκεκριμένο είδος δημοσιευμάτων *συνδέεται* με συγκεκριμένο σύνολο προσώπων.

²⁴ Βλ. σημείο 16 των παρούσων προτάσεων.

περιπτώσει, τα άλλα δύο επανορθωτικά μέτρα ομοιάζουν παρά πολύ με *αδιαίρετα* επανορθωτικά μέτρα –δηλαδή, με μέτρα που μπορούν να ληφθούν μόνο από δικαστήριο το οποίο έχει διεθνή δικαιοδοσία με βάση το κέντρο συμφερόντων του ενάγοντος²⁵.

40. Παρά ταύτα, είναι σαφές ότι, βάσει της πάγιας νομολογίας του Δικαστηρίου που παρατίθεται στο προηγούμενο τμήμα των παρουσών προτάσεων, *παράλληλα* με τη δωσιδικία του «κέντρου των συμφερόντων» παραμένει σε ισχύ η «μωσαϊκή» διεθνής δικαιοδοσία.

41. Αυτή η παράλληλη ισχύς έχει σημαντικές επιπτώσεις. Εφόσον το Δικαστήριο δεν επιθυμεί να επανεκτιμήσει εκ βάθρων, στο πλαίσιο της παρούσας υποθέσεως, τη νομολογία του σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία του «κέντρου των συμφερόντων» ή τη «μωσαϊκή» διεθνή δικαιοδοσία ή, το σημαντικότερο όλων, τη συνεχιζόμενη παράλληλη ισχύ τους, η οποία διαπιστώθηκε με την απόφαση eDate και επιβεβαιώθηκε προσφάτως με την απόφαση Bolagsupplysningen²⁶ ή, στο πλαίσιο αυτό, δεν εξετάσει ενδεχομένως προσεκτικότερα την απόφαση Bier στο συνολικό πλαίσιο των αδικοπραξιών που λαμβάνουν χώρα διαδικτυακά²⁷, είναι σαφές ότι, ανεξαρτήτως του αν υπάρχει τελικώς κέντρο των συμφερόντων του (φερόμενου ως) ζημιωθέντος σε υποθέσεις όπως η προκείμενη, θα υπάρχει πάντοτε παράλληλα η «μωσαϊκή» διεθνής δικαιοδοσία, η οποία επιτρέπει σε *οποιοδήποτε* εθνικό δικαστήριο να κρίνει ότι έχει διεθνή δικαιοδοσία ως προς το τμήμα εκείνο των διαιρετών επανορθώσεων (και σίγουρα τη χρηματική αποζημίωση) που συνδέεται με το μέρος της ζημίας που επήλθε εντός της περιφέρειας δικαιοδοσίας του.

42. Συνεπώς, η υπό κρίση υπόθεση καταδεικνύει για μία ακόμη φορά για ποιον λόγο η συνεχιζόμενη παράλληλη ισχύς αμφοτέρων αυτών των δικαιοδοσιών θέτει προβλήματα σε, τουλάχιστον, δύο επίπεδα. Αφενός, αποτελεί μια μάλλον μάταιη διαδικασία το να διεξάγονται εντονότερες αντιπαραθέσεις ως προς το που ακριβώς ενδέχεται να βρίσκεται το κέντρο συμφερόντων του ζημιωθέντος, στο μέτρο που η «μωσαϊκή» διεθνής δικαιοδοσία θα είναι, σε κάθε περίπτωση, διαθέσιμη και στα 27, ενδεχομένως, κράτη μέλη. Αφετέρου, μέχρι και σήμερα, το κέντρο των συμφερόντων εξομοιώνεται, στην πράξη, με τον τόπο κατοικίας του ενάγοντος, με βάση την παραδοχή ότι αυτός είναι ο τόπος στον οποίον θίγεται περισσότερο η υπόληψή του. Στο πλαίσιο αυτό, δεν είναι σαφές ποιο περιθώριο συζήτησης απομένει όσον αφορά οποιαδήποτε *αντικειμενικά* συνδετικά στοιχεία της διαφοράς με το forum δεδομένου κράτους μέλους, καθόσον η έννοια του κέντρου των συμφερόντων έχει διαμορφωθεί με βάση την *υποκειμενική* κατάσταση του φερόμενου ως ζημιωθέντος²⁸. Επομένως, σε πρακτικό επίπεδο, το μόνο που απαιτείται είναι ο προσδιορισμός του τόπου κατοικίας του ζημιωθέντος και το πραγματικό αυτό forum actoris μπορεί να αμφισβητηθεί μόνον αν ο συγκεκριμένος ζημιωθείς έχει εξαιρετικά περιορισμένες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις στον τόπο αυτό.

²⁵ Σε αντίθεση με αυτά που ενδέχεται να επιληφθούν της υποθέσεως βάσει της «μωσαϊκής» δικαιοδοσίας όσον αφορά τη βλάβη που επήλθε εντός της δωσιδικίας τους (βλ. σημεία 35 και 36 των παρουσών προτάσεων). Επαναλαμβάνω ότι «πλήρης» δικαιοδοσία ως προς το σύνολο των επανορθωτικών μέτρων είναι επίσης διαθέσιμη στον τόπο κατοικίας του εναγομένου δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1215/2012.

²⁶ Με κριτική διάθεση έναντι της νομολογίας του Δικαστηρίου στο πλαίσιο αυτό βλ., για παράδειγμα, Hess, B., «The Protection of Privacy in the Case Law of the CJEU», *Protecting Privacy in Private International and Procedural Law and by Data Protection*, Nomos, Baden-Baden, 2015, σ. 106· Reymond, M., «The ECJ eDate Decision: A Case Comment», *Yearbook of Private International Law*, τόμος XIII, SELP, 2011, σ. 502 έως 503· Stadler, A., «Anmerkung zu EuGH, Urteil v. 17. 10. 2017 – C-194/16 Bolagsupplysningen OÜ, Ingrid Ilsjan/Svensk Handel AB», *Juristenzeitung*, τεύχος 73, 2018, σ. 98.

²⁷ Βλ. σημείο 25 των παρουσών προτάσεων. Πλέον προσφάτως, βλ., για παράδειγμα, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Campos Sánchez-Bordona στην υπόθεση Verein für Konsumenteninformation (C-343/19, EU:C:2020:253, σημεία 46 έως 48). Στη νομική θεωρία, για μια εισήγηση υπέρ της κατάργησης, όσον αφορά γενικώς τις υποθέσεις που αφορούν το διαδίκτυο, του σκέλους του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012, που αναφέρεται στον τόπο όπου συνέβη το ζημιολογικό γεγονός, βλ., για παράδειγμα, Lutz, T., «Internet Cases in EU Private International Law – Developing a Coherent Approach», *International & Comparative Law Quarterly*, τεύχος 66, 2017, σ. 710 έως 712.

²⁸ Απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2017, Bolagsupplysningen και Ilsjan (C-194/16, EU:C:2017:766), η οποία, στη σκέψη 33, αναφέρεται στον εν λόγω τόπο ως το «κέντρο των συμφερόντων του ζημιωθέντος» (η υπογράμμιση δική μου) και όχι ως το κέντρο των συμφερόντων (ή αντιθέτως, όπως θα έπρεπε να ειπωθεί ορθά, το κέντρο βάρους) της διαφοράς.

43. Δεν συμφωνώ με τη νομολογία υπό την τωρινή μορφή της²⁹. Κατά την άποψή μου, κάποια στιγμή το Δικαστήριο θα υποχρεωθεί να επανεξετάσει τη νομολογία αυτή. Εντούτοις, φρονώ ότι η υπό κρίση υπόθεση δεν είναι κατάλληλη προς τούτο, για έναν πολύ απλό λόγο: το κρίσιμο ζήτημα εν προκειμένω δεν αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία, αλλά μάλλον την ουσία της αξιώσεως και το περιεχόμενο και τη φύση των δικαιωμάτων προσωπικότητας που φαίνεται ότι αναγνωρίζει το εθνικό δίκαιο. Το δε ζήτημα σχετικά με το ποιος ακριβώς μπορεί ευλόγως να υποστηρίξει ότι έχει την ιδιότητα του ζημιωθέντος και ποια είναι η έκταση του δικαιώματος (στην προσωπικότητα) που τυχόν έχει προσβληθεί από υποτιθέμενη δυσφημιστική διαδικτυακή δημοσίευση αποτελεί πρωτίστως ζήτημα ουσίας της σχετικής αξιώσεως, το οποίο καθορίζεται από το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο. Δεν συνιστά (και ούτε συνιστούσε σε προγενέστερες υποθέσεις) ζήτημα δωσιδικίας δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012 (ή των προγενέστερων αυτού διατάξεων).

44. Για τους λόγους αυτούς, προτείνω στο Δικαστήριο να ακολουθήσει μια στενή και μινιμαλιστική προσέγγιση στην υπό κρίση υπόθεση. Κατ' ουσίαν, η υπό κρίση υπόθεση αφορά ένα και μόνο ζήτημα: όσον αφορά τα αδιαίρετα επανορθωτικά μέτρα, ήτοι την απαγόρευση μελλοντικής χρήσεως συγκεκριμένης δηλώσεως και τη δημοσίευση απολογητικής δηλώσεως, αποκλείεται, λόγω του γεγονότος ότι ο φερόμενος ως ζημιωθείς από διαδικτυακή δημοσίευση δεν κατονομάζεται στην επίμαχη δημοσίευση, η εφαρμογή του κριτηρίου του κέντρου των συμφερόντων του εν λόγω προσώπου;

Γ. Κατονομάζεται ή όχι ο ζημιωθείς: ασκεί επιρροή στην επέλευση της ζημίας δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012;

45. Η εναγομένη και η Επιτροπή υποστηρίζουν, κατ' ουσίαν, ότι το θύμα υποτιθέμενης προσβολής του δικαιώματός του στην προσωπικότητα πρέπει να μπορεί να αποταθεί στα δικαστήρια στην περιφέρεια των οποίων βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του μόνον *εφόσον κατονομάζεται* στην επίμαχη δημοσίευση. Αμφότεροι οι ως άνω μετέχοντες στη διαδικασία προβάλλουν σειρά επιχειρημάτων σχετικά με το πώς διαφοροποιούνται τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υποθέσεως από αυτά των υποθέσεων eDate και Bolagsupplysningen. Εφιστούν την προσοχή στην επικίνδυνη διεύρυνση της διεθνούς δικαιοδοσίας η οποία μπορεί να συμβεί στην περίπτωση που η δικαιοδοσία του «κέντρου των συμφερόντων» καταστεί διαθέσιμη όχι μόνον στα πρόσωπα που προσδιορίζονται σαφώς ατομικά σε μια δημοσίευση, αλλά και σε άλλα μη προσδιοριζόμενα μέλη εθνικών, εθνοτικών, θρησκευτικών ή άλλων ομάδων, στα οποία εμμέσως μόνον παραπέμπει διαδικτυακή δημοσίευση.

46. Όσον αφορά τον κανόνα που αμφότερα τα εν λόγω μέρη προτείνουν στο Δικαστήριο να διατυπώσει, η προτεινόμενη προσέγγιση είναι, ουσιαστικά, η ακόλουθη: από τη στιγμή που ο ενάγων δεν κατονομάζεται στην επίμαχη δημοσίευση, ο συντάκτης είναι αδύνατον να προβλέψει ευλόγως ότι ο ενάγων θα μπορούσε να θιγεί από αυτή. Συνεπώς, για να στοιχειοθετείται διεθνής δικαιοδοσία με βάση το «κέντρο των συμφερόντων», είναι επιβεβλημένο ο (εν δυνάμει) ενάγων να κατονομάζεται στη δημοσίευση.

47. Συμφωνώ με αμφότερους τους παρεμβαίνοντες επί της πρώτης προτάσεώς τους, καίτοι από μια διαφορετική σκοπιά: ο εύλογος βαθμός προβλεψιμότητας για τον συντάκτη ως προς το πού ενδέχεται να προκαλέσει ζημία η δημοσίευσή του αποτελεί, ασφαλώς, αναγκαίο στοιχείο. Αυτό πρέπει να είναι το απώτατο όριο για τον καθορισμό του τόπου στον οποίο μπορεί να επέλθει η

²⁹ Όπως, φρονώ, κατέστησα απολύτως σαφές στις προτάσεις μου στην υπόθεση Bolagsupplysningen και Ilsjan (C-194/16, EU:C:2017:554), με τις οποίες καλούσα το τμήμα μείζονος συνθέσεως να επανεξετάσει τη νομολογία eDate.

ζημία. Ωστόσο, όπως θα εξηγήσω στο επόμενο τμήμα των παρουσών προτάσεων (υπό Δ), τούτο δεν σημαίνει, ή ασφαλώς δεν σημαίνει στη νυν υφιστάμενη νομολογία, ότι η διεθνής δικαιοδοσία περιορίζεται στους τόπους τους οποίους θα μπορούσε, αντικειμενικά, να προβλέψει ο συντάκτης. Εξάλλου, υπάρχει διαφορά μεταξύ της αντικειμενικής δυνατότητας προβλέψεως της ζημίας την οποία ενδέχεται να προκαλέσει συγκεκριμένη δήλωση και της δυνατότητας προβλέψεως της ταυτότητας ενός συγκεκριμένου ενάγοντος.

48. Εντούτοις, όσον αφορά τη δεύτερη πρόταση που προβάλλουν η εναγομένη και η Επιτροπή, δεν συμφωνώ ότι υπάρχει κανόνας κατά τον οποίον *προκειμένου να υπάρχει* δωσιδικία με βάση το «κέντρο των συμφερόντων» του φερόμενου ως ζημιωθέντος, το πρόσωπο αυτό θα πρέπει να κατονομάζεται στην επίμαχη δημοσίευση.

49. Κατ' αρχάς, είναι αληθές ότι δωσιδικία βάσει του «κέντρου συμφερόντων» δεν υφίσταται πάντοτε, υπό οποιεσδήποτε περιστάσεις. Σε ορισμένες υποθέσεις, ενδέχεται απλώς να μην υπάρχει τέτοιου είδους κέντρο. Ωστόσο, το ίδιο επίσης ισχύει και σε υποθέσεις στις οποίες ένα πρόσωπο κατονομάζεται όντως σε μια δημοσίευση³⁰.

50. Κατά τα λοιπά, ασφαλώς συμφωνώ ότι υπάρχει μια φυσική σύνδεση: εφόσον ένα πρόσωπο κατονομάζεται ή προσδιορίζεται καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο σαφώς σε μια δημοσίευση, μπορεί ευλόγως να υποτεθεί ότι ο συντάκτης όφειλε να γνωρίζει ή τουλάχιστον θα έπρεπε να υποθέσει³¹ ότι το πρόσωπο αυτό είναι πιθανό να έχει κάπου το κέντρο συμφερόντων του³². Κατ' αντιδιαστολή, ο συντάκτης περιεχομένου που δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένο πρόσωπο σπανίως μπορεί να βρεθεί σε αυτή την κατάσταση. Ωστόσο, αποκλείει αυτό το ενδεχόμενο ο συγκεκριμένος συντάκτης να αναρτήσει διαδικτυακό περιεχόμενο το οποίο είναι πολύ πιθανόν, υπό οποιαδήποτε εύλογη ερμηνεία, να εκληφθεί ως ζημιολόγος σε έναν αρκετά συγκεκριμένο και προβλέψιμο τόπο;

51. Συναφώς, δεν υπάρχει κάποιο εμφανές όριο το οποίο να μπορεί να λειτουργήσει ως σαφής κανόνας περί δικαιοδοσίας. Τούτο, όμως, είναι λογικό, λαμβανομένης υπόψη της φύσεως της επίμαχης αδιοπραξίας: υπό κανονικές συνθήκες, οι αγωγές λόγω προσβολής της υπόληψης προϋποθέτουν την κατά περίπτωση αξιολόγηση της εκάστοτε δηλώσεως, εξεταζόμενης εντός του πλαισίου της και υπό το πρίσμα των επιπτώσεων που συνεπάγεται για τα προστατευόμενα δικαιώματα του ατόμου. Πράγματι, στο πλαίσιο αυτής της αξιολόγησης, ορισμένες δηλώσεις είναι υπερβολικά απομακρυσμένες ώστε να προκαλέσουν οποιαδήποτε ανιχνεύσιμη βλάβη στην υπόληψη ενός προσώπου. Άλλες πάλι μπορεί να είναι οδυνηρά συγκεκριμένες, ακόμη και για πρόσωπα τα οποία δεν προσδιορίζονται ατομικά. Πρόκειται περί μιας κλίμακας και όχι περί ερμητικά σφραγισμένων πλαισίων. Τα ακόλουθα παραδείγματα μπορούν να συνεισφέρουν στην αποσαφήνιση του σημείου αυτού.

52. Πρώτον, ας υποτεθεί ότι υπάρχει μια διαδικτυακή δημοσίευση που περιέχει δυσφημιστική δήλωση για τον στενό συγγενή ενός προσώπου: τον ή τη σύζυγό του, το τέκνο του ή τον γονέα του. Για τους σκοπούς του παρόντος παραδείγματος, ας δεχθούμε ότι η δυσφημιστική δήλωση αφορά τον σύζυγο ενός προσώπου. Συνεπώς, ας δεχθούμε ότι υπάρχει ένα δυσφημιστικό άρθρο το οποίο δημοσιεύεται για τον σύζυγο, στο οποίο αυτός μεν κατονομάζεται, αλλά κανένα άλλο πρόσωπο δεν αναφέρεται με το όνομά του. Ο σύζυγος, για οποιονδήποτε λόγο, αποφασίζει να

³⁰ Βλ. απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2017, Bolagsupplysningen και Ilsjan (C-194/16, EU:C:2017:766, σκέψη 43).

³¹ Στην πραγματικότητα, η δημοσίευση περιεχομένου που αναφέρεται σε ένα πρόσωπο επ' ουδενί εγγυάται τη γνώση της τοποθεσίας του κέντρου των συμφερόντων του εν λόγω προσώπου εκ μέρους του συντάκτη. Απλώς καθιστά επιβεβλημένη την επίδειξη σχετικής επιμέλειας.

³² Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising and Others (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 50).

μην ασκήσει αγωγή. Παρά ταύτα, είναι προφανές στους οικείους του, συμπεριλαμβανομένης της συζύγου του, ότι έχει υποφέρει εξαιτίας της εν λόγω δηλώσεως. Εάν η σύζυγος αποφασίσει να ασκήσει αγωγή στο δικό της όνομα για την ηθική βλάβη που υπέστη η ίδια από τη δημοσίευση του εν λόγω άρθρου, υπό την προϋπόθεση ότι διαθέτει προς τούτο ενεργητική νομιμοποίηση δυνάμει του εθνικού δικαίου, μπορεί να μη στηρίζεται στο δικό της κέντρο συμφερόντων;

53. Δεύτερον, τι ακριβώς ισχύει για τα δυσφημιστικά σχόλια που αφορούν ομάδα προσώπων, τα οποία, παρότι δεν κατονομάζονται, μπορούν, με κάποια προσπάθεια, να προσδιοριστούν (μολονότι ο συντάκτης ενδέχεται να μην είναι σε θέση να γνωρίζει όλα τα πρόσωπα αυτά); Ας λάβουμε υπόψη, για παράδειγμα, μια ομάδα προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους επαγγελματικά ή πολιτιστικά (υπάλληλοι μιας επιχείρησης, μέλη μιας εταιρίας ή μιας λέσχης/σωματείου) ή γεωγραφικά (κάτοικοι συγκεκριμένου τόπου ή πόλης). Ας υποθεθεί ότι γι' αυτήν την ομάδα προσώπων δημοσιεύεται διαδικτυακά μια προσβλητική δήλωση.

54. Τρίτον, ακόμη υψηλότερα στην κλίμακα βρίσκονται τα μέλη οποιασδήποτε ευρύτερης κοινότητας τα οποία συνδέονται λόγω των κοινών χαρακτηριστικών τους, είτε αυτά είναι εθνικά, είτε εθνοτικά, είτε φυλετικά, είτε αφορούν το φύλο, τον γενετήσιο προσανατολισμό τους κ.λπ. Τι ισχύει ως προς τα μέλη μιας τέτοιας κοινότητας τα οποία θεωρούν ότι έχουν υποστεί βλάβη από συγκεκριμένες διαδικτυακές δηλώσεις; Δεδομένου ότι δεν προσδιορίζονται ατομικά με τα ονόματά τους, μήπως αυτό σημαίνει ότι οι διαδικτυακές δημοσιεύσεις δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι τους θίγουν; Μήπως σημαίνει ότι τα πρόσωπα αυτά δεν δύνανται, εξ ορισμού, να επικαλεστούν το κέντρο συμφερόντων τους;

55. Σε όλες αυτές τις υποθετικές περιπτώσεις, υπάρχουν δύο κοινές μεταβλητές: Πρώτον, δεν υπάρχουν σαφώς καθορισμένα πλαίσια ή όρια. Αντιθέτως, υπάρχει απλώς μια ρευστή συνέχεια πιθανών «επιπέδων εξατομικεύσεως» τα οποία πρέπει να εκτιμηθούν υπό το πρίσμα της απεριόριστης ποικιλίας των πραγματικών στοιχείων των υποθέσεων, κατά την εξέταση μιας δεδομένης δηλώσεως εκτιμώμενης εντός του πλαισίου της όσον αφορά συγκεκριμένο ενάγοντα. Δεύτερον, το ζήτημα αν σε οποιαδήποτε από τις υποθέσεις αυτές το οικείο πρόσωπο νομιμοποιείται ενεργητικά να ασκήσει αγωγή ή το ζήτημα αν το πρόσωπο αυτό διαθέτει έστω την ιδιότητα του «ζημιωθέντος», και όσον αφορά ποια συγκεκριμένα δικαιώματά του (προσωπικότητας), αποτελεί ζήτημα του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου.

56. Αυτή η συναρτώμενη προς την εκάστοτε υπόθεση ποικιλομορφία δεν μπορεί ουσιαστικά να υποσκελιστεί από κανόνα περί διεθνούς δικαιοδοσίας σύμφωνα με τον οποίο αν το οικείο πρόσωπο δεν κατονομάζεται σε διαδικτυακό δημοσίευμα ή, τουλάχιστον, δεν προσδιορίζεται επαρκώς ατομικά από αυτό³³, η δικαιοδοσία που στηρίζεται κανονικά στην προκαταρκτική εκτίμηση ως προς το κατά πόσον ή όχι *επήλθε ή ενδέχεται να επέλθει οποιαδήποτε ζημία* στο πρόσωπο αυτό στο πλαίσιο της οικείας δωσιδικίας δεν είναι πλέον διαθέσιμη αυτή καθεαυτήν. Κάτι τέτοιο θα συνιστούσε ένα εξαιρετικά αόριστο και ακατάλληλο για πολλές υποθέσεις νομικό εργαλείο. Θα ισοδυναμούσε με τη χρησιμοποίηση ενός κριτηρίου (το αν κατονομάζεται ένα πρόσωπο) ως ενός πολύ αναξιόπιστου δείκτη για μια τελείως διαφορετική εκτίμηση (το αν συγκεκριμένη δημοσίευση προκάλεσε ζημία στο πλαίσιο συγκεκριμένης δωσιδικίας).

57. Κατά συνέπεια, φρονώ ότι το Δικαστήριο δεν πρέπει να υιοθετήσει κανόνα περί δικαιοδοσίας όπως αυτός τον οποίον προτείνουν η εναγομένη και η Επιτροπή. Αντί να προσπαθήσει να διακρίνει τις υποθέσεις στις οποίες ο ζημιωθείς προσδιορίζεται ατομικά από εκείνες στις οποίες δεν προσδιορίζεται, το Δικαστήριο πρέπει να υπενθυμίσει την ανάγκη αντικειμενικής

³³ Ενώ το ζήτημα αυτό παραμένει εξαιρετικά ασαφές, πού θα ετίθετο το όριο του «επαρκούς ατομικού προσδιορισμού» από δημοσίευμα, εφόσον γινόταν δεκτό ότι ακόμη και αν ένα πρόσωπο δεν κατονομάζεται, μπορεί συγκεκριμένο δημοσίευμα να το αφορά;

δυνατότητας προβλέψεως του δικαστηρίου που θα επιληφθεί και της διεθνούς δικαιοδοσίας του, σε συνδυασμό με τα πιθανά κριτήρια που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο της εκτιμήσεως αυτής, ζήτημα στο οποίο θα στραφώ ευθύς αμέσως.

Δ. Τελικό συμπέρασμα: εύλογη και αντικειμενική δυνατότητα προβλέψεως της προκληθείσας ζημίας

58. Το βασικό ερώτημα που τίθεται όσον αφορά τη δυνατότητα προβλέψεως είναι το εξής: *τι ακριβώς είναι αυτό που πρέπει να μπορεί να προβλεφθεί; Ο τόπος όπου επήλθε ή ενδέχεται να επέλθει η ζημία (το δεύτερο σκέλος της αποφάσεως Bier εν γένει) ή απλώς ο τόπος όπου βρίσκεται το κέντρο συμφερόντων του πράγματι ζημιωθέντος (με άλλα λόγια, ένα μικρό απλώς υποσύνολο του συνολικού ζητήματος της ζημίας);*

59. Ο ενάγων και η Επιτροπή υπογραμμίζουν ορθώς ότι η δυνατότητα προβλέψεως της διεθνούς δικαιοδοσίας συνιστά γενική απαίτηση του κανονισμού 1215/2012. Καθορίζεται πράγματι στις αιτιολογικές σκέψεις 15 και 16, οι οποίες αναφέρουν ότι οποιαδήποτε παρέκκλιση από την αρχή ότι η δωσιδικία συνδέεται με τον τόπο κατοικίας του εναγομένου³⁴, ήτοι οποιαδήποτε εναλλακτική δωσιδικία, πρέπει να στηρίζεται στην ύπαρξη «στενού συνδέσμου μεταξύ του δικαστηρίου και της διαφοράς ή για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Η ύπαρξη στενού συνδέσμου θα πρέπει να παρέχει ασφάλεια δικαίου και να αποφεύγεται το ενδεχόμενο ο εναγόμενος να ενάγεται ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους το οποίο δεν μπορούσε ευλόγως να προβλέψει. Αυτό το στοιχείο είναι σημαντικό, ιδίως σε διαφορές που αφορούν εξωσυμβατικές υποχρεώσεις οι οποίες απορρέουν από παραβιάσεις της ιδιωτικότητας και του δικαιώματος της προσωπικότητας, περιλαμβανομένης της δυσφήμισης».

60. Ωστόσο, για να μετακινηθούμε από τη θέση αυτή στην άποψη που υποστηρίζεται στην υπό κρίση υπόθεση απαιτείται μια αρκετά μακρά αλυσίδα συλλογισμών: (i) η εναγομένη δεν μπορούσε να προβλέψει τη δικαιοδοσία των πολωνικών δικαστηρίων καθόσον ο ενάγων δεν κατονομάζεται στην επίμαχη δημοσίευση, (ii) συνεπώς, η εναγομένη αγνοούσε πλήρως την ταυτότητα του ενάγοντος, (iii) ως εκ τούτου, η εναγομένη δεν μπορούσε να γνωρίζει τον τόπο κατοικίας του και (iv) κατά συνέπεια, η εναγομένη δεν μπορούσε να προβλέψει ευλόγως τον τόπο στον οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντος.

61. Συμφωνώ ότι μια τέτοια αλυσίδα συλλογισμών μπορεί πράγματι να ισχύει αν το ζήτημα της *προβλέψεως του δικαστηρίου που θα επιληφθεί* περιοριστεί αποκλειστικά στο ζήτημα της ταυτότητας και της κατοικίας του εναγομένου. Δεν είναι όμως αυτή η «προβλεψιμότητα» στην οποία φαίνονται να αποβλέπουν οι παρατιθέμενες αιτιολογικές σκέψεις. Η προβλεψιμότητα αυτή επιδιωκόταν να διασφαλιστεί από τη στενή σύνδεση μεταξύ της αγωγής και του δικαστηρίου, δηλαδή την *αντικειμενική* σύνδεση μεταξύ της αγωγής και του δικαστηρίου του forum χάριν της ορθής απονομής της δικαιοσύνης.

62. Συμφωνώ ότι, όσον αφορά τον εντοπισμό του κέντρου των συμφερόντων, η αντικειμενική προβλεψιμότητα αυτού που θα αποκαλούνταν ορθότερα «το κέντρο βάρους» της διαφοράς περιορίζεται, κατά τα φαινόμενα, στον καθορισμό του τόπου κατοικίας του ζημιωθέντος³⁵. Ωστόσο, φρονώ ότι το Δικαστήριο δεν πρέπει να συνεχίσει να βαδίζει στο ίδιο μονοπάτι, θεσπίζοντας πρόσθετους κανόνες οι οποίοι παρεκκλίνουν ακόμη περισσότερο από αυτή που θα έπρεπε να είναι η πραγματική εκτίμηση. Με άλλα λόγια, η εύλογη προβλεψιμότητα του κέντρου

³⁴ Βλ., επίσης, απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 2002, Besix (C-256/00, EU:C:2002:99, σκέψη 52).

³⁵ Όπως εκτίθεται στα σημεία 36 και 42 των παρούσων προτάσεων.

βάρους της διαφοράς δεν πρέπει, κατ' ουσίαν, να αντικατασταθεί από την απαίτηση γνώσεως του τόπου κατοικίας του εναγομένου εκ μέρους του συντάκτη. Επαναλαμβάνω ότι, καίτοι συμφωνώ πλήρως με την ανάγκη προβλεψιμότητας των κανόνων περί δικαιοδοσίας, φρονώ ότι ο περιορισμός αυτός δεν ευνοεί το είδος της προβλεψιμότητας στην οποία απέβλεπε ο κανονισμός 1215/2012.

63. Πρώτον, η αξιολόγηση οποιουδήποτε δικαιώματος προσωπικότητας προϋποθέτει, τουλάχιστον, δύο εκτιμήσεις: όχι μόνον την πραγματική ή την κοινωνική κατάσταση του ζημιωθέντος διαδικού και τη βλάβη που υπέστη ο εν λόγω διάδικος (συνεπώς, τη σκοπιά του ζημιωθέντος) αλλά επίσης, και πάνω απ' όλα, τη φύση, το περιεχόμενο και το εύρος μιας συγκεκριμένης δηλώσεως εξεταζόμενης εντός του ιδιαίτερου πλαισίου της (τη σκοπιά της δηλώσεως και του εύρους και του αντικτύπου της). Σε αυτήν ακριβώς την τομή των δύο εκτιμήσεων πρέπει να γίνεται η αξιολόγηση της προβλεψιμότητας της διεθνούς δικαιοδοσίας και όχι απλώς σε σχέση με τη δυνατότητα προβλέψεως ή ακόμη και τη γνώση του τόπου κατοικίας του εναγομένου.

64. Υπ' αυτήν την έννοια, δεν μπορώ παρά να συνταχθώ εκ νέου³⁶ με την άποψη του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón, ο οποίος πράγματι υπογράμμισε τη σημασία της προβλεψιμότητας και της ασφάλειας δικαίου στο συγκεκριμένο πλαίσιο³⁷. Ωστόσο, αυτού του είδους η προβλεψιμότητα θα διασφαλιζόταν με τον προσδιορισμό του (αντικειμενικού) κέντρου βάρους της διαφοράς και όχι μόνον του (υποκειμενικού) κέντρου συμφερόντων του ζημιωθέντος. Ως εκ τούτου, ο βαθιά καταρτισμένος γενικός εισαγγελέας πρότεινε το εν λόγω κριτήριο του «κέντρου βάρους» να αποτελείται από δύο *σωρευτικά* στοιχεία, ένα στοιχείο το οποίο θα εστιάζει στον ενάγοντα και ένα άλλο το οποίο θα αφορά τη φύση της επίμαχης πληροφορίας³⁸. Τα δικαστήρια του κράτους μέλους αποκτούν διεθνή δικαιοδοσία μόνον αν σε αυτό βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντος και εφόσον «η επίμαχη πληροφορία [...] έχει εκφραστεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί ευλόγως να προβλεφθεί ότι η εν λόγω πληροφορία παρουσιάζει αντικειμενική συνάφεια με [αυτό το κράτος μέλος]»³⁹.

65. Είναι πράγματι αληθές ότι μέχρι τούδε το Δικαστήριο φαίνεται να έχει εστιάσει αποκλειστικά στο πρώτο από τα δύο στοιχεία (την κατάσταση του ενάγοντος), ενώ σιωπάει πλήρως ως προς το δεύτερο (τη φύση και το περιεχόμενο του υλικού που φέρεται ότι έχει προκαλέσει τη ζημία). Εντούτοις, η σιωπή αυτή δεν πρέπει κατ' ανάγκην να ερμηνευθεί ως ρητή απόρριψη της αξίας του δεύτερου κριτηρίου. Πρέπει να επισημανθεί ότι, τόσο στην υπόθεση eDate όσο και στην υπόθεση Bolagsupplysningen, οι ενάγοντες στις υποθέσεις εκείνες κατονομάζονταν στις επίμαχες δημοσιεύσεις. Συνεπώς, στις υποθέσεις εκείνες ενδεχομένως απλώς υποτέθηκε ότι οι πληροφορίες ήταν αντικειμενικά κρίσιμες στους τόπους κατοικίας των εναγόντων και, ως εκ τούτου, δεν υπήρχε ανάγκη να αναλυθεί λεπτομερώς το περιεχόμενο και η φύση του επίμαχου υλικού.

66. Υπ' αυτό το πρίσμα, σημείο αφετηρίας είναι η φύση, το περιεχόμενο και το εύρος του εκάστοτε υλικού, εκτιμώμενα σε συνδυασμό με συγκεκριμένο πρόσωπο, ήτοι τον ενάγοντα. Μπορεί μια δεδομένη δήλωση, ερμηνευόμενη εντός του ιδιαίτερου πλαισίου της, να θεωρηθεί ότι προκαλεί ζημία στον συγκεκριμένο ενάγοντα σε συγκεκριμένο τόπο; Η επιζητούμενη προβλεψιμότητα είναι η εύλογη προβλεψιμότητα ενός συγκεκριμένου forum σε σχέση με συγκεκριμένη δήλωση. Δεν μπορεί να περιοριστεί στην εκ των προτέρων γνώση της ταυτότητας συγκεκριμένου ενάγοντος και του τόπου κατοικίας του.

³⁶ Βλ. προτάσεις μου στην υπόθεση Bolagsupplysningen και Ilsjan (C-194/16, EU:C:2017:554, σημεία 99 έως 103).

³⁷ Προτάσεις στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:192, σημείο 58).

³⁸ Όπ.π. (σημεία 59 έως 66).

³⁹ Όπ.π. (σημείο 60).

67. Δεύτερον, εάν γίνει δεκτό ότι επαφίεται πρωτίστως στο εθνικό δίκαιο να καθορίσει το περιεχόμενο του δικαιώματος στην προσωπικότητα καθώς και οποιαδήποτε ενδεχόμενη επίπτωση σε αυτό και ότι το καθοριστικό στοιχείο ώστε μια δήλωση να προκαλεί ζημία δεν είναι απλώς η γνώση της ταυτότητας του ενάγοντος, αλλά πρωτίστως το περιεχόμενο και η φύση της εν λόγω δηλώσεως, τότε γίνεται αντιληπτό ότι μια δήλωση που «προσδιορίζεται γεωγραφικά» μπορεί να προκαλέσει προσβολή (κυρίως) εντός του «γεωγραφικά προσδιορισμένου» τόπου στον οποίον αναφέρεται. Εάν κάποιος αναρτούσε στο διαδίκτυο δήλωση κατά την οποία όλοι οι κάτοικοι της πόλεως Χ είναι κλέφτες αυτοκινήτων ή ότι η μοναδική εργασία στην οποία διαπρέπουν οι γυναίκες της πόλεως Υ είναι η πορνεία, θα προκαλούσε έκπληξη το να θιγούν οι κάτοικοι της πόλεως Χ ή οι γυναίκες της πόλεως Υ από τις δηλώσεις αυτές⁴⁰;

68. Τρίτον, το ζήτημα της πιθανής υποκειμενικής προθέσεως του συντάκτη όσον αφορά την προσβλητική δημοσίευση συνδέεται με το στοιχείο αυτό. Εντούτοις, δεν είναι απαραίτητο η ιστοσελίδα στο πλαίσιο της οποίας τελείται η παράβαση να απευθύνεται ειδικώς στο κοινό του επίμαχου κράτους μέλους. Καίτοι η εν λόγω υποκειμενική πρόθεση απαιτείται, για παράδειγμα, δυνάμει του άρθρου 17, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του κανονισμού 1215/2012⁴¹, δημιουργεί προφανή προβλήματα εάν εφαρμοστεί εκτός του τομέα των καταναλωτικών συμβάσεων. Είναι, επίσης, ασύμβατη, όπως ορθώς επισημαίνει η Πολωνική Κυβέρνηση, με τη διαφορετική διατύπωση του άρθρου 7, παράγραφος 2, και του άρθρου 17, παράγραφος 1, αντιστοίχως. Ωστόσο, και εν πάση περιπτώσει, μικρή σημασία έχει, λαμβανομένης υπόψη της φύσεως της αδικοπραξίας στην υπό κρίση υπόθεση. Για την ακρίβεια, το Δικαστήριο κατέληξε σε ανάλογο συμπέρασμα όταν αρνήθηκε να εφαρμόσει ένα παρεμφερές κριτήριο ως αντίβαρο της «μωσαϊκής» δικαιοδοσίας σε υποθέσεις αφορώσες προσβολή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας⁴².

69. Είμαι επίσης επιφυλακτικός έναντι της καθιέρωσης, ουσιαστικά, ενός «κριτηρίου προθέσεως» για τις διαδικτυακές αδικοπραξίες⁴³. Η υποκειμενική πρόθεση του συντάκτη κατά τον χρόνο της δημοσίευσής, εφόσον είναι όντως ανιχνεύσιμη, μπορεί να χρησιμοποιηθεί απλώς ως ένδειξη. Εντούτοις, δεν έχει καθοριστική σημασία. Αντιθέτως, κρίσιμο είναι το κατά πόσον, καθόσον συνάγεται από σειρά αντικειμενικών «αποδεικτικών στοιχείων», μπορεί ευλόγως να προβλεφθεί ότι η πληροφορία που δημοσιεύεται στο διαδίκτυο αποτελεί «σημαντική είδηση» σε συγκεκριμένη περιοχή, ενθαρρύνοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τους αναγνώστες στην εν λόγω περιοχή να αποκτήσουν πρόσβαση σε αυτή. Στα κριτήρια αυτά μπορούν να συμπεριληφθούν ζητήματα

⁴⁰ Από την άλλη μεριά, όσον αφορά τις «γεωγραφικά προσδιορισμένες» δηλώσεις, μπορεί να υποστηριχθεί ότι μέσω των δηλώσεων αυτών η υπόληψη των κατοίκων της πόλης Χ ή των γυναικών της πόλης Υ μπορεί, στην πραγματικότητα, να θιγεί μόνο *κάπου αλλού, εκτός* από την πόλη Χ, ή *ενώπιον άλλων που δεν είναι* γυναίκες της πόλης Υ, καθόσον οι κάτοικοι της πόλης Χ ή οι γυναίκες της πόλης Υ το πιθανότερο είναι να γνωρίζουν ότι οι δηλώσεις αυτές δεν είναι αληθείς, με την εξαίρεση, ασφαλώς, των κλεφτών αυτοκινήτων της πόλης Χ και των γυναικών της πόλης Υ που εμπλέκονται σε αυτού του είδους τις υπηρεσίες. Ωστόσο, η ενδιαφέρουσα αυτή συλλογιστική πορεία θα μπορούσε να οδηγήσει στο συμπέρασμα, με τρόπο που θυμίζει σφόδρα τη φιλοσοφία του εξωτερισμού του Jára Cimrman, ότι ο μοναδικός τόπος στον οποίο οι γεωγραφικά προσδιορισμένες δηλώσεις μπορούν να επηρεάσουν κάποιον είναι οποιοσδήποτε άλλος εκτός από την περιοχή στην οποία αναφέρονται. Εναλλακτικώς, θα μπορούσε επίσης να υποστηριχθεί ότι, στις περιοχές αυτές, τα μοναδικά πρόσωπα των οποίων η υπόληψη μπορεί όντως να θιγεί από τέτοιου είδους δηλώσεις είναι αυτά που δεν ανήκουν στις ως άνω (επαγγελματικές) ομάδες που προσδιορίζονται συγκεκριμένα στις αντίστοιχες δηλώσεις, καθιστώντας τη μη άσκηση αγωγής για μια τέτοια δήλωση, επίσης, έμμεση πράξη αυτοενοχοποίησης.

⁴¹ Το ίδιο κριτήριο ανευρίσκεται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι) (ΕΕ 2008, L 177, σ. 6). Βλ. απόφαση της 7ης Δεκεμβρίου 2010, Pammer και Hotel Alpenhof (C-585/08 και C-144/09, ΕΥ:C:2010:740) για την ερμηνεία του στις διαδικτυακές υποθέσεις.

⁴² Βλ. αποφάσεις της 3ης Οκτωβρίου 2013, Pinckney (C-170/12, ΕΥ:C:2013:635, σκέψη 42), και της 22ας Ιανουαρίου 2015, Hejduk (C-441/13, ΕΥ:C:2015:28, σκέψεις 32 και 33).

⁴³ Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, ΕΥ:C:2011:192, σημείο 62).

όπως το αντικείμενο της δημοσίευσεως, ο τομέας ανωτάτου επιπέδου της ιστοσελίδας, η γλώσσα της ιστοσελίδας, το τμήμα στο οποίο δημοσιεύεται το περιεχόμενο, οι λέξεις-κλειδιά για τις μηχανές αναζήτησης ή το αρχείο πρόσβασης της ιστοσελίδας⁴⁴.

70. Ωστόσο, δεδομένου ότι τα ζητήματα αυτά ισχύουν ως προς το σκέλος της νομολογίας Bier που αφορά τις επιπτώσεις, ήτοι τον τόπο επελεύσεως της ζημίας, είναι πράγματι λογικό ότι εστιάζουν στις αντικειμενικές μετέπειτα επιπτώσεις ορισμένης δημοσίευσεως από τη σκοπιά του κοινού αντί να αφορούν κατά κύριο λόγο τις αρχικές και αρκετά υποκειμενικές προθέσεις του συντάκτη. Υπ' αυτό ακριβώς το πρίσμα πρέπει να εκτιμηθεί, σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 16 του κανονισμού 1215/2012, η *σαφής αντικειμενική σύνδεση* μεταξύ της *αγωγής και του δικαστηρίου του forum*, η οποία, ακολούθως, δικαιολογεί την προσφυγή σε ορισμένο δικαστήριο ως αντίβαρο στο σχεδόν απεριόριστο γεωγραφικό εύρος του διαδικτυακού περιεχομένου⁴⁵.

71. Τέταρτον, έχοντας την εν λόγω ερμηνεία της προβλεψιμότητας κατά νου, μπορούν να διατυπωθούν ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές που θα συνδράμουν το αιτούν δικαστήριο όσον αφορά τα κριτήρια που απαριθμούνται στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα. Πράγματι, τα δύο πρώτα κριτήρια που μνημονεύονται από το αιτούν δικαστήριο έχουν κάποια αξία για την εκτίμηση αυτή: το κοινό προς το οποίο απευθύνεται η δημοσίευση και η γλώσσα που χρησιμοποιείται σε αυτή. Ωστόσο, σε αντίθεση προς όσα υποστηρίζει η εναγομένη και σύμφωνα με την επιχειρηματολογία που προεκτέθηκε στο παρόν τμήμα των παρουσών προτάσεων, το κοινό είναι *αντικειμενικό* στοιχείο. Με άλλα λόγια, πρόκειται για το κοινό που ενδέχεται να ενδιαφερθεί για τις εν λόγω πληροφορίες και είναι πιθανό να αποκτήσει πρόσβαση σε αυτές και όχι για το κοινό που καθορίζεται *υποκειμενικώς* από οποιαδήποτε επιχειρηματικά σχέδια, το είδος και τον αριθμό των επικεφαλίδων σε μια ιστοσελίδα ή την υποκειμενική αντίληψη του συντάκτη.

72. Εξ αντιδιαστολής, δυσκολεύομαι να διακρίνω με ποιον τρόπο τα άλλα δύο κριτήρια που μνημονεύονται από το αιτούν δικαστήριο συνδέονται με τη λήψη αποφάσεως επί του ζητήματος της διεθνούς δικαιοδοσίας και όχι με στοιχεία τα οποία αφορούν την ουσία της σχετικής αξιώσεως. Τούτο ισχύει ιδιαιτέρως για την πρόταση να ληφθεί υπόψη «το χρονικό διάστημα κατά τη διάρκεια του οποίου οι επίμαχες πληροφορίες παρέμειναν αναρτημένες στο διαδίκτυο και προσβάσιμες στο κοινό» ή «οι ιδιαίτερες περιστάσεις του ενάγοντος [...]». Αμφότερα τα στοιχεία αυτά είναι ασφαλώς σημαντικά για την αποτίμηση της βλάβης που προκάλεσε η δημοσίευση στην υπόληψη του φερόμενου ως ζημιωθέντος. Ωστόσο, η όποια σημασία τους, όσον αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία, είναι πολύ πιο περιορισμένη, καθόσον το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012 απαιτεί απλώς η ζημία για την οποία ζητεί αποζημίωση ο ενάγων να έχει επέλθει στο forum.

73. Πέμπτο και τελευταίο, όλα αυτά τα ζητήματα επαφίενται, τελικώς, στην αξιολογική κρίση του αιτούντος δικαστηρίου. Εντούτοις, σε επίπεδο διεθνούς δικαιοδοσίας, το ζήτημα της προβλεψιμότητας πρέπει να οριοθετηθεί καταλλήλως ως η εξέταση του κατά πόσον μια συγκεκριμένη δήλωση, λαμβανομένης υπόψη της φύσεως, του περιεχομένου και του εύρους της, δύναται να προκαλέσει ζημία σε συγκεκριμένο ενάγοντα εντός συγκεκριμένης επικράτειας. Συνεπώς, συνδέεται σαφώς με τη δυνατότητα προβλέψεως του συγκεκριμένου δικαστηρίου του

⁴⁴ Όπ.π. (σημεία 63 έως 65).

⁴⁵ Βλ., γενικώς για τη νομολογία του Δικαστηρίου και υπέρ της υιοθέτησης παρεμφερούς προσεγγίσεως στις σχετικές με το διαδίκτυο υποθέσεις, για παράδειγμα, Auda, A.G.R., «A proposed solution to the problem of libel tourism», *Journal of Private International Law*, τεύχος 12, 2016, σ. 115 έως 116, Reymond, M., «Jurisdiction in case of personality torts committed over the Internet: a proposal for a targeting test», *Yearbook of Private International Law*, τεύχος 14, 2012/13, σ. 217 έως 221, ή Lutzi, T., *Private International Law Online*, Oxford University Press, Οξφόρδη, 2020, παράγραφοι 5.85 και 5.87 έως 5.88.

forum. Δεν μπορεί να περιοριστεί στο κατά πόσον συγκεκριμένος συντάκτης γνώριζε ή μπορούσε να γνωρίζει τον τόπο κατοικίας του πιθανού ζημιωθέντος κατά τον χρόνο που αναρτήθηκε διαδικτυακά το σχετικό υλικό.

74. Υπ' αυτό το πρίσμα και βάσει των πραγματικών περιστατικών που παρουσιάστηκαν στο Δικαστήριο, είναι πράγματι δύσκολο να υποστηριχθεί ότι θα ήταν εντελώς αδύνατον για έναν συντάκτη στη Γερμανία που αναρτά στο διαδίκτυο τη φράση «το πολωνικό στρατόπεδο εξοντώσεως της Treblinka» να προβλέψει ότι η δήλωση αυτή προσβάλλει, ενδεχομένως, κάποιον στην Πολωνία. Συνεπώς, μπορούσε, ίσως, να προβλεφθεί ότι ο «τόπος όπου επήλθε η ζημία» συνεπεία της δηλώσεως αυτής μπορεί να βρίσκεται εντός αυτής της περιφέρειας δικαιοδοσίας, λαμβανομένου ιδίως υπόψη του γεγονότος ότι η συγκεκριμένη δήλωση δημοσιεύτηκε σε γλώσσα η οποία είναι ευρέως κατανοητή πέραν της εθνικής της επικράτειας. Στο πλαίσιο της λογικής αυτής, καίτοι εν τέλει εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξετάσει όλα τα ως άνω ζητήματα, μου είναι δύσκολο να διακρίνω για ποιον λόγο θα πρέπει να αποκλειστεί αξιωματικά η διεθνής δικαιοδοσία δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012.

E. Η (διεθνής) δικαιοδοσία και το εφαρμοστέο (εθνικό) δίκαιο

75. Λαμβανομένων υπόψη όλων των ανωτέρω, ενδεχομένως δεν ήταν εντελώς αδύνατον να προβλεφθεί ότι, εφόσον η διαδικτυακή δημοσίευση δηλώσεως όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη συνεπαγόταν την επέλευση ζημίας, αυτή θα μπορούσε να προσδιοριστεί εδαφικά από την περιεχόμενη στη δημοσίευση γεωγραφική ή εθνική αναφορά. Στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως, προκαλεί έκπληξη ότι, λαμβανομένης υπόψη της επίμαχης δηλώσεως, της φύσεως, της διάρκειας και του πλαισίου εντός του οποίου αναρτήθηκε στο διαδίκτυο, το ατομικό δικαίωμα στην προσωπικότητα οποιουδήποτε προσώπου θα μπορούσε ευλόγως να θιγεί από την εν λόγω δήλωση ή, εν πάση περιπτώσει, να επηρεαστεί ατομικά.

76. Ωστόσο, τα ζητήματα αυτά συνδέονται, στην πραγματικότητα, με το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο και δεν έχουν εξεταστεί μέχρι στιγμής από το αιτούν δικαστήριο. Αφορούν το αν, στην υπό κρίση υπόθεση, ο ενάγων μπορεί να υποστηρίξει βασίμως ότι υπέστη πράγματι βλάβη από τη χρήση της φράσεως «πολωνικό στρατόπεδο εξοντώσεως». Το ζήτημα αυτό δεν αφορά τόσο τη διεθνή δικαιοδοσία όσο την ουσία της υποθέσεως ή τις πιθανές επιπτώσεις επί της ουσίας αυτής, εξεταζόμενες είτε χωριστά είτε ως προκαταρκτικό ζήτημα σε συσχετισμό με το ζήτημα της ενεργητικής νομιμοποίησης.

77. Ομολογουμένως, δεν είναι πάντοτε εύκολο να υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ των ζητημάτων που αφορούν τη δικαιοδοσία και των ζητημάτων που αφορούν την ουσία της αγωγής. Επιπλέον, στο ειδικό πλαίσιο των διαδικτυακών δημοσιεύσεων και των προσβολών του δικαιώματος στην προσωπικότητα, η διεθνής δικαιοδοσία θα καθορίσει, κατά πάσα πιθανότητα, και το εφαρμοστέο δίκαιο. Σε αντίθεση με άλλους τομείς του δικαίου αδιοπραξιών, δεν υπάρχουν εναρμονισμένοι κανόνες περί συγκρούσεως δικαίων για διαφορές σχετικές με την προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα⁴⁶. Ως εκ τούτου, κάθε αρμόδιο δικαστήριο θα εφαρμόσει τον δικό του εγχώριο κανόνα συγκρούσεως, ο οποίος πιθανώς θα το οδηγήσει σε εφαρμογή του δικού του ουσιαστικού δικαίου, ιδίως διότι, σε αυτό το στάδιο, θεωρείται ότι η ζημία ή το οικείο τμήμα της έχει επέλθει εντός της περιφέρειας δικαιοδοσίας του.

⁴⁶ Ο κανονισμός αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2007, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II) (ΕΕ 2007, L 199, σ. 40), δεν προβλέπει εναρμονισμένο κανόνα συγκρούσεως. Οι προσβολές του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα, συμπεριλαμβανομένης της δυσφήμισης, εξαιρούνται ρητώς από το πεδίο εφαρμογής του δυνάμει του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο ζ'.

78. Τούτο, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι, σε επίπεδο εφαρμοστέου δικαίου, «επιτρέπονται τα πάντα» όσον αφορά ενδεχόμενη προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα μέσω μιας διαδικτυακής δημοσίευσης στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς. Αντί συμπεράσματος, θα ήθελα να αναφέρω δύο στοιχεία τα οποία είναι δυνητικώς κρίσιμα για το αιτούν δικαστήριο στο πλαίσιο αυτό.

79. Πρώτον, είναι, ενδεχομένως, χρήσιμο να υπενθυμίσω ότι το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31/ΕΚ⁴⁷ «απαγορεύει να υπόκειται ο φορέας παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικού εμπορίου σε αυστηρότερες απαιτήσεις από εκείνες που προβλέπει το ουσιαστικό δίκαιο που ισχύει στο κράτος μέλος όπου είναι εγκατεστημένος ο εν λόγω φορέας, υπό την επιφύλαξη των παρεκκλίσεων που υπό όρους επιτρέπονται από άρθρο 3, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας»⁴⁸.

80. Στην απόφαση Παπασάββας, το Δικαστήριο αποσαφήνισε ότι το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας έχει επίσης εφαρμογή και σε ειδησεογραφικά μέσα, ακόμη και αν αυτά αντλούν τα έσοδά τους αποκλειστικά από διαφημίσεις, και επίσης στο *εγχώριο καθεστώς αστικής ευθύνης για δυσφήμιση* που συνδέεται με τη δραστηριότητά τους⁴⁹.

81. Σε αντίθεση προς αυτά που υποστηρίζει η εναγομένη, το γεγονός ότι η οδηγία 2000/31 έχει, κατά τα φαινόμενα, εφαρμογή σε υποθέσεις όπως η προκείμενη δεν συνιστά επιχείρημα κατά της διεθνούς δικαιοδοσίας των πολωνικών δικαστηρίων. Εντούτοις, ασφαλώς περιορίζει κάθε δικαστήριο της Ένωσης που έχει δικαιοδοσία δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012, όσον αφορά φορείς εγκατεστημένους σε άλλα κράτη μέλη, σε επίπεδο ουσιαστικής εκβάσεως αυτών των υποθέσεων. Ως εκ τούτου, κάθε τέτοιο δικαστήριο, συμπεριλαμβανομένων των πολωνικών δικαστηρίων, οφείλει να εξακριβώσει ότι η εφαρμογή της εθνικής του νομοθεσίας περί δυσφήμισης δεν υποβάλλει τον εναγόμενο σε αυστηρότερες απαιτήσεις σε σχέση με αυτές που ισχύουν στον τόπο κατοικίας του εναγομένου⁵⁰ (εν προκειμένω τη Γερμανία), εφόσον δεν έχει εφαρμογή κάποια εξαίρεση του άρθρου 3 της οδηγίας 2000/31⁵¹.

82. Δεύτερον, οποιαδήποτε απόφαση εκδοθεί από το δικαστήριο που έχει διεθνή δικαιοδοσία δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012, ήτοι, εξ ορισμού, στην περίπτωση στην οποία ο εναγόμενος δεν έχει την κατοικία του εντός της περιφέρειας δικαιοδοσίας του, θα πρέπει να αναγνωριστεί σε άλλο κράτος μέλος, συνήθως στο κράτος μέλος όπου έχει την κατοικία του ο εναγόμενος, προκειμένου να μπορεί να εκτελεστεί έναντι του εναγομένου. Στην περίπτωση αυτή, ο εναγόμενος μπορεί να υποστηρίξει ότι η αναγνώριση αυτή αντίκειται προδήλως στη *δημόσια τάξη* αυτού του κράτους μέλους δυνάμει του άρθρου 45, παράγραφος 1, στοιχείο α', του κανονισμού 1215/2012.

83. Σε μια τέτοια περίπτωση, θα ήταν, κατά την άποψή μου, απολύτως δικαιολογημένη η άρνηση αναγνώρισης της εν λόγω αποφάσεως εκ μέρους του δικαστηρίου του κράτους μέλους από το οποίο ζητείται η αναγνώριση, για έναν πολύ απλό λόγο. Το εφαρμοστέο εθνικό (νομολογιακώς

⁴⁷ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο») (ΕΕ 2000, L 178, σ. 1).

⁴⁸ Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 67).

⁴⁹ Απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, Παπασάββας (C-291/13, EU:C:2014:2209, σκέψεις 27 έως 29 και 32).

⁵⁰ Βλ. περαιτέρω, για παράδειγμα, De Miguel Asensio, P., *Conflict of Laws and the Internet*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 2020, παράγραφοι 3.141-44, και Lutzi, T., *Private International Law Online*, Oxford University Press, Οξφόρδη, 2020, παράγραφοι 4.17-4.18.

⁵¹ Ενώ θα πρέπει να πληρούνται τόσο οι ουσιαστικές όσο και οι δικονομικές προϋποθέσεις της εν λόγω παρεκκλίσεως δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/31.

διαμορφωμένο) νομικό καθεστώς βάσει του οποίου εκδόθηκε η απόφαση αυτή παρεκκλίνει σημαντικά από εκείνο που μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκει στην κοινή ευρωπαϊκή αντίληψη σχετικά με το δικαίωμα στην προσωπικότητα.

84. Ασφαλώς, μεταξύ των κρατών μελών, υπάρχει ποικιλομορφία απόψεων ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα. Ωστόσο, το καθοριστικό στοιχείο του δικαιώματος στην προσωπικότητα συνίσταται στο ότι έχει, πράγματι, *προσωπικό χαρακτήρα*: πρέπει να εκτιμάται ατομικά, εντός του πλαισίου στο οποίο εντάσσεται, σε σχέση με συγκεκριμένο πρόσωπο και την αξιοπρέπειά του και να καταλήγει σε μια κατά περίπτωση εκτίμηση του ατομικού επηρεασμού και βλάβης. Το εφαρμοστέο στην κύρια δίκη εθνικό (νομολογιακώς διαμορφωμένο) νομικό καθεστώς⁵², κατά τα φαινόμενα, αντικαθιστά την κοινή αυτή αντίληψη με κάτι που ομοιάζει με ένα εθνικιστικό και γενικευμένο νόμιμο τεκμήριο, ή μάλλον, πλάσμα δικαίου: τα στοιχεία που συνθέτουν την προσωπικότητα των *Πολωνών* υπηκόων είναι η εθνική τους ταυτότητα, η εθνική τους αξιοπρέπεια ή το δικαίωμα σεβασμού της αλήθειας σχετικά με την ιστορία του πολωνικού έθνους, ενώ οι *Πολωνοί* επιζώντες των ναζιστικών στρατοπέδων εξοντώσεως θίγονται από δηλώσεις όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη⁵³. Τα παρελθοντικά συλλογικά αδικήματα ενός έθνους κρίνεται ότι ισοδυναμούν με παροντική και μελλοντική πρόκληση συλλογικής ζημίας σε άλλο έθνος, ενώ η σύνδεση με ένα έθνος είναι, προφανώς, σημαντικότερη από το άτομο.

85. Επιπλέον, ενδέχεται, ασφαλώς, να υπάρχουν και άλλες επιφυλάξεις που απορρέουν από τη δημόσια τάξη του κράτους μέλους από το οποίο ζητείται η αναγνώριση, όπως η κατάλληλη στάθμιση μεταξύ της ελευθερίας εκφράσεως και της προστασίας του δικαιώματος στην προσωπικότητα ή η αναλογικότητα ως προς τα προβλεπόμενα επανορθωτικά μέτρα⁵⁴.

86. Ωστόσο, το τελικό συμπέρασμα του τμήματος αυτού καθώς και του συνόλου των παρουσών προτάσεων είναι ότι οποιεσδήποτε επιφυλάξεις ως προς το περιεχόμενο οποιασδήποτε τέτοιας αποφάσεως αφορούν την ουσία της υποθέσεως και όχι το ζήτημα της διεθνούς δικαιοδοσίας. Αντιλαμβάνομαι ότι, στο πλαίσιο της παρούσας υποθέσεως, θα ήταν, ενδεχομένως, δελεαστική η καθιέρωση ενός κανόνα σύμφωνα με τον οποίον μόνον τα πρόσωπα που κατονομάζονται σε διαδικτυακή δημοσίευση μπορούν να επικαλεστούν τη διεθνή δικαιοδοσία του «κέντρου των συμφερόντων». Εντούτοις, όπως επεδίωξα να εξηγήσω και στα προηγούμενα τμήματα των παρουσών προτάσεων, αυτή η φαινομενικά «εύκολη και γρήγορη λύση» απλώς θα δημιουργούσε μελλοντικά προβλήματα σε έναν τομέα του δικαίου ο οποίος ήδη αντιμετωπίζει δυσκολίες.

87. Κατόπιν τούτων, όπως πάντως επίσης προσπάθησα να καταδείξω στο τελευταίο αυτό τμήμα των παρουσών προτάσεων, στην πραγματικότητα δεν συντρέχει καμία πρακτική ανάγκη για τη δημιουργία τέτοιων *ad hoc* κανόνων. Τα ζητήματα που συνδέονται με το προβληματικό ουσιαστικό περιεχόμενο οποιασδήποτε τέτοιας εθνικής αποφάσεως μπορούν να επιλυθούν εγκύρως και με ακρίβεια στο επίπεδο αυτό: στο επίπεδο εξετάσεως της ουσίας της σχετικής αξιώσεως είτε από το εθνικό δικαστήριο που θα αποφανθεί επί της αρχικής αγωγής στην

⁵² Βλ. σημεία 8 έως 10 των παρουσών προτάσεων.

⁵³ Για το ευρύτερο πλαίσιο και την πολιτική ατζέντα της οποίας αποτελεί μέρος η νέα εθνική νομολογία, βλ., για παράδειγμα, Hackmann, J., «Defending the “Good Name” of the Polish Nation: Politics of History as a Battlefield in Poland, 2015–18», *Journal of Genocide Research*, τεύχος 20, 2018, σ. 587. Βλ., για μια επισκόπηση της εθνικής νομοθετικής ιστορίας, Gliszczyńska, A., και Jabłoński, M., «Is One Offended Pole Enough to Take Critics of Official Historical Narratives to Court?», *Verfassungsblog*, 2019/10/12, <https://verfassungsblog.de/is-one-offended-pole-enough-to-take-critics-of-official-historical-narratives-to-court/>, DOI: 10.17176/20191012-232358-0, και Gliszczyńska, A., και Kozłowski, W., «Calling Murders by Their Names as Criminal Offence – a Risk of Statutory Negationism in Poland», *Verfassungsblog*, 2018/2/01, <https://verfassungsblog.de/calling-murders-by-their-names-as-criminal-offence-a-risk-of-statutory-negationism-in-poland/>, DOI: 10.17176/20180201-165352.

⁵⁴ Βλ., ιδίως, απόφαση του Bundesgerichtshof (Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, Γερμανία) της 19ης Ιουλίου 2018, υπόθεση αριθ. IX ZB 10/18 (DE:BGH:2018:190718BIXZB10.18.0), η οποία παρουσιάζει εξαιρετική ομοιότητα με την υπό κρίση υπόθεση.

περίπτωση που το δικαστήριο αυτό κρίνει ότι η οδηγία 2000/31 έχει εφαρμογή στην υπόθεση που έχει αχθεί ενώπιόν του και/είτε, ενδεχομένως, από δικαστήριο οποιουδήποτε άλλου κράτους μέλους στο οποίο θα ζητηθεί η αναγνώριση μιας τέτοιας αποφάσεως, με εφαρμογή της εξαιρέσεως της δημοσίας τάξεως που προβλέπεται από το άρθρο 45, παράγραφος 1, στοιχείο α', του κανονισμού 1215/2012.

V. Πρόταση

88. Προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που του υπέβαλε το Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείο Βαρσοβίας, Πολωνία), ως ακολούθως:

- το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΕ) 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, έχει την έννοια ότι ο καθορισμός της διεθνούς δικαιοδοσίας με βάση το κέντρο συμφερόντων δεν προϋποθέτει να κατονομάζεται συγκεκριμένο πρόσωπο στο φερόμενο ως ζημιόγono περιεχόμενο που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο.
- Ωστόσο, προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη διεθνούς δικαιοδοσίας δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξακριβώσει ότι υπάρχει στενός σύνδεσμος μεταξύ του δικαστηρίου αυτού και της επίμαχης αγωγής, εξασφαλίζοντας, κατά τον τρόπο αυτό, την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Στο ιδιαίτερο πλαίσιο των διαδικτυακών δημοσιεύσεων, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να διασφαλίζει ότι, λαμβανομένων υπόψη της φύσεως, του περιεχομένου και του εύρους του υλικού που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο, εκτιμώμενου και ερμηνευόμενου στο ιδιαίτερο πλαίσió του, συντρέχει εύλογος βαθμός προβλεψιμότητας του δυνητικού forum, υπό την έννοια του τόπου στον οποίο ενδέχεται να επέλθει η ζημία την οποία προκαλεί το υλικό αυτό.